

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální patologie a sociologie

MOŽNÁ SOCIÁLNÍ RIZIKA OSVOJENÍ DÍTĚTE Z ETNICKÉ MINORITY

Bakalářská práce

Autor: Dagmar Waldeková
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální patologie a prevence
Vedoucí práce: Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Dagmar Waldeková
Studium: P13518
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální patologie a prevence

Název bakalářské práce: **Možná sociální rizika osvojení dítěte z etnické minority**
Název bakalářské práce AJ: Potential social risks adoption of a child of an ethnic minority

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce je zaměřena na specifika a možná sociální rizika osvojení dítěte z etnické minority majoritní rodinou. Teoretická část se zabývá charakteristikou etnické minority, náhradní rodinnou péčí a legislativou, která ji upravuje. Empirickou část tvoří kvalitativní výzkum zaměřený na rodiny, které osvojily dítě či děti z etnické minority. Pozornost je zaměřena na získání informací o jejich očekáváních, pohnutkách, o procesu osvojení a následně na popis jejich zkušeností s výchovou, s přijetím dítěte širší rodinou a okolím i na vzdělávání a průběh dospívání v případě starších dětí. Výzkum je realizován formou rozhovoru s cílem získat co nejautentičtější informace o problematice, které by mohly oslovit především případné žadatele o osvojení dítěte.

ARCHER, C. Dítě v náhradní rodině. Praha: Portál, 2001. 119 s. ISBN 80-7178-578-4. BAKALÁŘ, P. Psychologie Romů. Praha: Votobia, 2004. 179 s. ISBN 80-7220-180-8. KOVAŘÍK, J. a kol. Náhradní rodinná péče v praxi. Praha: Portál, 2004. 167 s. ISBN 80-7178-957-7. MATĚJČEK, Z. a kol. Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha: Portál, 1999. 183 s. ISBN 80-7178-304-8. MATĚJČEK, Z. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6. MATĚJČEK, Z. Osvojení a pěstounská péče. Praha: Portál, 2002. 155 s. ISBN 80-7178-637-3. NAVRÁTIL, P. Romové v české společnosti. Praha: Portál, 2003. 223 s. ISBN 80-7178-741-8. NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999. 129 s. ISBN 80-7067-952-2. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Garantující pracoviště: Katedra sociální patologie a sociologie,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Iva Jedličková, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 12.2.2015

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou závěrečnou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.“

V Hradci Králové dne 27. 4. 2016

Dagmar Waldeková

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat Mgr. Stanislavě Hoferkové, Ph.D. za její cenné a podnětné rady, čas a ochotu, kterou projevovala při metodickém vedení této bakalářské práce. Ráda bych také poděkovala účastníkům provedeného výzkumného šetření za jejich čas a vstřícný přístup.

Dagmar Waldeková

Anotace

Waldeková, Dagmar. *Možná sociální rizika osvojení dítěte z etnické minority*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 46 s. Bakalářská práce.

Práce je zaměřena na specifika a možná sociální rizika osvojení dítěte z etnické minority majoritní rodinou. Teoretická část se zabývá charakteristikou etnické minority, náhradní rodinnou péčí a legislativou, která ji upravuje. Empirickou část tvoří kvalitativní výzkum zaměřený na rodiny, které osvojily dítě či děti z etnické minority. Pozornost je zaměřena na získání informací o jejich očekáváních, pohnutkách, o procesu osvojení a následně na popis jejich zkušeností s výchovou, s přijetím dítěte širší rodinou a okolím i na vzdělávání a průběh dospívání v případě starších dětí. Výzkum je realizován formou rozhovoru s cílem získat co nejautentičtější informace o problematice, které by mohly oslovit především případné žadatele o osvojení dítěte.

Klíčová slova: etnická minorita, kvalitativní výzkum, osvojení, romské dítě, sociální riziko

Annotation

Waldeková, Dagmar. *Potential social risk adoption of a child of an ethnic minority*. Hradec Králové: Pedagogical Faculty, University of Hradec Králové, 2016. 46 pp. Bachelor Degree Thesis.

The work is focused on the distinctive issues and possible social risks of adoption of an ethnic minority child by an ethnic majority family. The theoretical part deals with characteristics of ethnic minorities, foster care and legislation that rule it. The empirical part consists of qualitative research focused on families who have adopted a child or children from an ethnic minority. Attention is focused on getting information about their aspiration, motives, about the process of adoption and subsequently on description their experiences in educating, with the acceptance of the child's extended family and the environment and education and course of adolescence in the case of older children. The research is carried out by interviewing in order to obtain authentic information about the problems an applicant for adoption could face.

Keywords: ethnic minority, qualitative research, adoption, Romany child, social risk

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 ETNICKÁ MINORITA.....	9
1.1 Romská minorita – historie a současnost	10
1.2 Specifika romské minority	12
1.3 Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2014.....	14
2 NÁHRADNÍ (RODINNÁ) PÉČE	18
2.1 Legislativní úprava náhradní péče	18
2.2 Druhy náhradní péče dle Zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.....	19
3 PROBLEMATIKA OSVOJENÍ.....	22
3.1 Právní úprava osvojení	22
3.2 Problematika dětí v náhradní rodinné péči	23
3.3 Specifika osvojení dítěte z etnické minority.....	25
4 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ ZAMĚŘENÉ NA ZJIŠTĚNÍ SOCIÁLNÍCH RIZIK V RODINÁCH OSVOJITELŮ	30
4.1 Cíl výzkumného šetření	30
4.2 Výzkumné otázky	30
4.3 Výzkumná metoda	31
4.4 Respondenti	32
4.5 Prezentace výsledků výzkumného šetření	33
4.6 Shrnutí výzkumného šetření	38
ZÁVĚR.....	41
SEZNAM CITOVANÝCH ZDROJŮ	43
SEZNAM DALŠÍCH POUŽITÝCH ZDROJŮ	45
PŘÍLOHA: PŘEPISY ROZHOVORŮ.....	46

ÚVOD

Většina lidí považuje za samozřejmé, že je součástí určité rodiny. Má rodiče, sourozence, prarodiče a další příbuzné, se kterými se může podělit jak o radosti, tak i o starosti, které život přináší. Ale jsou mezi námi i ti, kteří toto štěstí nemají, ať už z jakýchkoliv důvodů. Každé druhé manželství se rozvádí, mnoho dětí se rodí mimo manželství a trvalé partnerské svazky. Většina těchto dětí zůstává u jednoho z rodičů, takže část jejich jistot zůstává. Pak jsou děti, které svůj start do života mají mnohem komplikovanější, z různých důvodů nemohou vyrůstat ve své biologické rodině. Tu nahrazuje buď náhradní rodinná péče formou pěstounství, adopce nebo poručenství, často jsou tyto děti umístěny v zařízeních ústavní výchovy. Ve svízelné životní situaci se děti ocitají nejen hned po narození, ale i ve vyšším věku, důvodem jsou především problémy v původní rodině. V současné době se preferuje minimalizace pobytu dítěte v ústavní péči, dává se přednost přirozenému rodinnému prostředí. Tím dostávají tyto děti lepší předpoklady pro zdravý psychický a psychomotorický vývoj a zmenšuje se riziko citové deprivace. Její následky mohou být celoživotní, především v oblasti navazování sociálních a emočních vztahů.

Pokud dítě není právně volné nebo vhodné k osvojení, zůstává v zařízení do svých osmnácti až dvaceti šesti let. Pokud má štěstí, je umístěno ve vhodné pěstounské rodině. Pro děti právně volné a vhodné k osvojení se hledá náhradní rodina, která by dítě přijala za své.

V dětských domovech a kojeneckých ústavech je umístěno mnoho dětí romského původu, které buď zůstávají, nebo nacházejí útočiště u pěstounů. Z tohoto důvodu mě zaujalo téma osvojení romského dítěte majoritní rodinou, které stále není v naší společnosti zcela běžným jevem. Zajímavé jsou určitě pohnutky těchto rodin, které se odhodlaly změnit svůj život, neakceptovat předsudky a přijmout bez výhrad za své dítě jiného etnika. V těchto případech je vyšší pravděpodobnost, že během soužití budou muset jak rodiče, tak i děti, řešit problémy, se kterými se jak běžné rodiny, tak rodiny, které osvojily „bílé“ dítě, vůbec nesetkávají a nemusí je řešit. Do hry zde vstupují faktory jako genetická vybavenost a odlišná mentalita dítěte, ale i hledání vlastní identity dítěte. Cílem bakalářské práce je popsat problematiku osvojení etnicky odlišného dítěte majoritní rodinou a zjistit, se kterými sociálními riziky se tyto rodiny setkávají, a jakým způsobem je řeší.

1 ETNICKÁ MINORITA

Pokud hovoříme o minoritě, obecně se jedná o menšinu, menší část z nějakého celku. Dle Tomeše¹ se v případě etnické minority jedná o občany státu, kteří nepatří k majoritní většině a chtějí být za samostatnou národnost i uznáni.

Oficiální definice národnostní menšiny a jejího příslušníka je upravena v legislativě: *„Národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo. Příslušníkem národnostní menšiny je občan České republiky, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.“*² Důležitá je v tomto případě skutečnost, že národnost si určuje každý občan sám.

Hlavními menšinami u nás jsou bulharská, chorvatská, maďarská, německá, polská, romská, rusínská, ruská, řecká, slovenská, srbská, ukrajinská. Jak uvádí Tomeš³, ve většině případů se jedná o slovansky mluvící menšiny, které jsou nám blízké svou kulturou a nemají problém naučit se česky a přizpůsobit se zákonům ČR. Specifickou skupinou jsou Romové, kteří se liší mimo jiné od dalších národnostních menšin tím, že si ve své kultuře zachovali systém kastovníctví. V současné době největší problém představují chudí Romové, zde se jedná ale více o problém sociální než etnický. Třetí velkou skupinu tvoří Asiaté především Vietnamci, Číňané, představitelé zakavkazských národů a Mongolové, kteří před rokem 1989 jezdili za podpory komunistické vlády na práci a vyučení, po roce 1989 se k těmto „starousedlíkům“ přidávali celé rodiny. Zabývají se především obchodem. Tyto komunity nepředstavují větší sociální problém, pokud jako obchodníci neobchodují s ilegálním zbožím či se nezabývají organizovaným zločinem. Poslední skupinou jsou občané ze zemí EU, k nim lze přiřadit i cizince z Albánie, USA, Kuby a zbytky původní židovské komunity.

¹ TOMEŠ, Igor. *Obory sociální politiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. s. 298.

² Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů. In: Portál veřejné správy. [online]. [cit. 2016-04-01], § 2.

³ TOMEŠ, Igor. *Obory sociální politiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. s. 299 – 302.

Postavení minority ve společnosti je ovlivněno především nedostatečnou informovaností a špatnými zkušenostmi členů majoritní společnosti. Dle Vágnerové⁴ jsou součástí postoje majority stereotypizace a tendence ke generalizaci. Česká společnost se velmi silně vyznačuje negativním postojem, nechutí ke všemu, co je odlišné od normy.

Problémem minorit je jejich sociokulturní odlišnost. Problémy vyvstávají z rozdílných hodnot a norem na straně minority, kdy je vyvíjen tlak ze strany majoritní části společnosti na zvládnutí požadavků a pravidel většiny. Dalším problémem je komunikace, kdy při nezvládnutí jazyka, vhodných způsobů komunikace a při odlišnostech neverbální komunikace dochází k sociální izolaci. Hodnoty a normy chování se v různých společnostech liší, proto se často stávají zdrojem problémů a nedorozumění – nejčastějšími odlišnostmi jsou například náboženské vyznání, větší důraz na solidaritu, větší projevy respektu a úcty k autoritě, normy vymezující vztah k jídlu, kdy například muslimové dodržují zákaz požívání vepřového masa, i jiné normy upravující vztah k vlastnímu tělu. Odlišný je i životní styl, kdy lidé z jiného sociokulturního prostředí mají jiné zvyklosti, které mohou být členy majoritní společnosti vnímány jako rušivé a nepříjemné. Jiné je často i rozdělení sociálních rolí, které se může projevit větším důrazem na rodinu, ale na druhou stranu může mít pro tyto lidi malý význam přátelství. Zůstává zachována úcta ke stáří i patriarchální uspořádání, nápadně se odlišují mužské a ženské role.⁵

1.1 Romská minorita – historie a současnost

Romové přišli do Evropy z Indie již ve 13. století, o jejich přítomnosti na našem území jsou první zmínky v 15. století, v Čechách a na Moravě se usazují koncem 17. století. Podle historických pramenů se Romové vždy odlišovali od majoritní společnosti, měli nízké sociální postavení a často byli pronásledováni. Problematiku podrobně popisuje Horváthová⁶, jako příklady lze uvést mandát o vypovídání Romů ze země z roku 1545 vydaný českým králem Ferdinandem I., císařský mandát z roku 1697, kterým císař Leopold I. prohlásil Romy na celém rakouském území za psance, a postihováni byli i ti, kteří Romům poskytli pomoc nebo úkryt. Obdobně postupovala většina evropských zemí. První pokusy o skutečné řešení problémů učinila Marie Terezie, která přistoupila k programu

⁴ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 652 – 658.

⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 652 – 658.

⁶ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Lidové noviny, 2002. s. 20 – 38.

asimilace a usazování Romů, velký důraz panovnice kladla na povinnou školní docházku a zlepšení hygienických podmínek. V programu pokračoval i Josef II.

Čeští Romové žili převážně kočovným způsobem života ještě počátkem 20. století. Jak poukazuje Horváthová⁷, je však potřeba rozlišit bezcílnou potulku a řemeslné kočovnictví. Kočující Romové se živili jako kováři, kotláři, brusiči, opraváři deštníků, dráteníci, výrobci dřevěného nádobí a koryt, mezi tradiční profese patřila i akrobacie a předvádění cvičené zvěře. Provozovalo se i handlování s koňmi. Ženy si přivydělávaly hádáním z ruky nebo karet a zařikáváním. Romové samozřejmě k obživě využívali i své muzikální a taneční nadání.

Za druhé světové války většina českých Romů zahynula ve vyhlazovacích koncentračních táborech a nahradili je Romové ze Slovenska, kteří se vyznačují mnohem menší přizpůsobivostí. Ti byli usazováni převážně v průmyslových oblastech a velkých městech, ale jejich jiný životní styl a odlišné normy vedly nakonec k izolaci romské minority a k jejímu sociálnímu vyloučení. Jak uvádí Vágnerová⁸, za posledních 50 let prošli Romové vývojem, kdy se v mnoha směrech přizpůsobili většinové společnosti, což ale vždy nevedlo k pozitivním výsledkům. Konzumní styl života, opouštění starých romských zvyků, využívání a zneužívání systému sociálních dávek, to vše jsou následky, k nimž je možno ještě připojit kriminalitu a prostituci.

Dle odhadů, které ve svém díle uvádí Navrátil⁹, žije v západní Evropě asi 1,5 milionu Romů a ve východní Evropě více než 3 miliony. V České republice tvoří nejpočetnější etnickou menšinu, která byla oficiálně uznána až po roce 1989. Dle Horváthové¹⁰ jsou v současnosti v České republice nejpočetněji zastoupeni Romové slovenští, kteří tvoří přibližně 75 - 85 % z celkového počtu. Tato skupina se vyznačuje tím, že v ní můžeme najít nejen lidi, kteří se pohybují na okraji společnosti, ale i významné umělce, vědce a učitele. Další výraznou skupinou jsou Romové olašští, kteří tvoří cca 10 %. Tato skupina zůstává uzavřená vůči svému okolí, jak romskému, tak i neromskému. Typické pro tuto skupinu je výhradní používání romštiny, určitá nadřazenost vůči ostatním Romům, nechuť k vykonávání fyzické práce, která je pro ně znamením neúspěšnosti, naopak vysoce hodnoceny jsou činnosti, které

⁷ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Lidové noviny, 2002. s. 32 – 33.

⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 675.

⁹ NAVRÁTIL, Pavel a kol. *Romové v české společnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 11.

¹⁰ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Lidové noviny, 2002. s. 63 – 65.

vyžadují vyšší míru zapojení myšlení. Příslušníci této komunity žijí více méně tradičním způsobem života. Co se týká obživy, často provozují hostinská zařízení, autobazary, bohužel prosluli i jako úspěšní kapsáři. Zbývajících 10 – 15 % tvoří především maďarští Romové, zbytky původních českých Romů a němečtí Sintové.

Zajímavé jsou statistické údaje ze sčítání lidu, domů a bytů, které jsou dostupné na stránkách Českého statistického úřadu.¹¹ Ze srovnání je možné vyčíst snižující se počet obyvatel, kteří se oficiálně hlásí k romské národnosti. Zatímco v roce 1991 se k ní hlásilo 32 903 obyvatel, z nichž se 16 630 hlásilo k romštině jako k rodnému jazyku, v roce 2001 to bylo již 11 746, resp. 6672 obyvatel, při posledním sčítání v roce 2011 to bylo již pouze 5 135, resp. 837 obyvatel, při poměrně stabilním počtu obyvatel České republiky.

Dle odhadů žije v ČR 2,5 až 3 % Romů. Nejčastějšími důvody toho, že se nehlásí ke své národnosti, jsou pocity stigmatizace a méněcennosti. Z hlediska věkového složení se tato skupina liší od majority nízkým průměrným věkem, což je dáno především vysokým procentem romských dětí školního věku (cca 4 %) a nízkým počtem starých lidí. Je to následek nejen vysoké porodnosti, ale i špatného zdravotního stavu, který je dán jejich životním stylem. Mládež do 18 let tvoří více než 50 % romské populace a tyto trendy lze víceméně sledovat i v současnosti.¹²

1.2 Specifika romské minority

Romské etnikum se liší nejen zevnějškem, ale i chováním, prožíváním a psychickými vlastnostmi. Genetická výbava obsahuje jak temperamentové dispozice, tak sklon k určitým způsobům chování i celkově odlišnému životnímu stylu. Romové mají vlastní jazyk, romštinu. Ta však postupně mizí a většinou je nahrazována češtinou. Specifika podrobně popisuje Vágnerová¹³, poukazuje na to, že některé původní normy a hodnoty přetrvávají dodnes, i když třeba v pozměněné podobě. Romové mají sklony se sdružovat, v rámci romské komunity vždy fungovala velká široká rodina, která poskytovala jistotu a bezpečí. Kladně lze hodnotit soudržnost a solidaritu, úctu ke starým lidem i vztah k dětem. Je

¹¹ 1-17 Obyvatelstvo podle národnosti a mateřského jazyka podle výsledků sčítání lidu v letech 1970, 1991, 2001 a 2011. *Český statistický úřad*. [online] 2014-11-24 [cit. 2016-01-17].

¹² VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 675.

¹³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 674 – 685.

oceňována plodnost, především pokud jde o syny. Romové však často mívají více dětí, než jsou schopni uživit.

Zajímavostí je religiozita – tu si Romové uchovávají i v naší převážně ateistické společnosti. Charakteristická je i úprava zevnějšku, kdy si potrpí na nápadnější barevnost, mají rádi blýskavé ozdoby a odvážné barevné kombinace. Specifický je i způsob užívání bytu, k němuž ve většině případů nemá Rom bližší vztah. Typický je sklon k nepravděpodobnosti a živelnosti a vztah k časové dimenzi – Romové žijí přítomností, neumějí plánovat a budoucnost pro ně nemá velký význam. Z těchto důvodů mají problémy s hospodařením s finančními prostředky, ale i se školním vzděláváním. Tradiční je sdružování a hlučná zábava – kdykoliv a kdekoliv, což často vede ke konfliktům s majoritou.

Co se týká temperamentu, Romové jsou živí a impulzivní, vyznačují se nedostatečným ovládním citových prožitků. Základními projevy jsou nezdrženlivost, výbušnost, nedodržování omezení, přecitlivělost, předvádělost, demonstrativnost a tendence vymáhat uspokojení za jakoukoliv cenu. Toto může být často v dětském věku hodnoceno jako porucha chování. Romové mají také vyšší potřebu tělesné blízkosti a doteků, které jsou potvrzením jistoty a bezpečí. Často nedodržují hranice osobního teritoria, které mají členové majoritní společnosti. Kladou důraz na emoční prožitek, ale jejich uvažování je pragmatické – zajímá je především to, z čeho plyne aktuální zisk. Bývají netrpěliví a nesvědomití, což se projevuje i ve vztahu ke vzdělávání. Majoritní společnost není k romské minoritě tolerantní, odlišnost je v tomto případě chápána jako chybějící snaha tolerovat jak základní společenská pravidla, tak i pravidla soužití majority a minority.

„Romové se s hodnotami a normami majoritní společnosti neidentifikují, protože to nejsou jejich pravidla, ale gádžovská. To ovšem znamená, že se podle nich ani nechovají. Když je poruší, nemají pocit viny, protože spáchaný čin neodporuje jejich vnitřním normám. Trest či pokárání, resp. soudní rozhodnutí a odmítání majoritní společnosti nejsou proto přijímány a prožívány jako spravedlivé.“¹⁴

Přístup uplatňovaný vůči romské menšině se podle Šiškové¹⁵ dá pojmenovat jako „nový rasismus“. Ten lze definovat jako požadavek členů majority, aby byli „takoví jako my“. Tento cíl je těžko dosažitelný, neboť Romové nemají nastavené stejné podmínky jako

¹⁴ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 682.

¹⁵ ŠIŠKOVÁ, Tatjana a kol. *Menšiny a migranti v České republice*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 157.

majorita, ať už se jedná o nižší vzdělání, vyšší míru nezaměstnanosti, bydlení ve znevýhodněných lokalitách nebo nižší příjmy, tedy celkově nižší sociální status. Pro tuto skupinu obyvatel je typické, že nepřátelský postoj není směřován vůči jednotlivcům, ale vůči Romům celkově. V takovéto situaci dochází k tomu, že jedinci, kteří dosahují nadprůměrné sociální či vzdělanostní úrovně, se od ostatních Romů distancují, aby se nepříjemné stigmatizaci vyhnuli.

Současná romská populace je velmi diferencovaná, od romské elity přes rodiny mající stejnou životní úroveň jako průměrná majoritní většina až ke skupině nepřizpůsobivých Romů, kteří žijí na okraji společnosti. Bohužel posledně jmenovaná skupina přispívá k utváření nepříznivého náhledu na celé romské etnikum. Významnými problémy jsou v současné době dlouhodobá nezaměstnanost vedoucí k závislosti na sociální podpoře, vyloučení sociálně slabých rodin a vytváření kolonií mimo centra měst, celkem vysoká kriminalita a užívání drog.

1.3 Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2014

Aktuální informace a statistiky lze nalézt ve Zprávě o stavu romské menšiny v České republice za rok 2014¹⁶, kterou vydal Úřad vlády ČR, Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské menšiny:

Sociálně vyloučení a integrování Romové

Romové jsou nejpočetnější národnostní menšinou žijící v ČR. Podle kvalifikovaných odhadů koordinátorů pro záležitosti romské menšiny žilo v ČR v roce 2014 okolo 242 000 Romů (2,3 % z celkové populace ČR). Z nich zhruba polovinu tvořili Romové integrovaní do společnosti a druhou polovinu Romové žijící jako sociálně vyloučení nebo sociálním vyloučením ohrožení. Nejvíce Romů žije v Ústeckém a Moravskoslezském kraji, nejvyšší podíl sociálně vyloučených je v Ústeckém, Moravskoslezském, Olomouckém, Karlovarském, Libereckém a Zlínském kraji. Bylo zjištěno 606 sociálně vyloučených lokalit, ve kterých Romové tvoří převážnou většinu. Častá je migrace za dostupnějším bydlením, dochází k přesídlování do malých vysídlených obcí, kde je nedostatek sociálních služeb a pracovních příležitostí, což problémy prohlubuje.

¹⁶ Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2014. *Vláda České republiky*. [online] 2015-11-05 [cit. 2016-01-17].

Podpora integrace romské menšiny

Hlavní příčinou neúspěchu Romů v důležitých oblastech života je diskriminace a nerovné zacházení, proto je důležitá práce koordinátorů pro záležitosti romské menšiny v oblasti sociální, vzdělávání a bezpečnosti, případně zdraví. Méně pozornosti je pak věnováno podpoře romské kultury a jazyka a obecně šíření pozitivního obrazu Romů mezi většinovou společností. Ze státního rozpočtu České republiky bylo ve prospěch Romů v roce 2014 vydáno 65 809 145 Kč především na podporu romské integrace, zároveň bylo podpořeno mnoho projektů v oblastech kultury, vzdělávání, bydlení a zaměstnávání. Další projekty byly podpořeny z rozpočtu krajů a obcí. V oblasti vzdělávání koordinátoři spolupracují se školami a romskými poradci a poskytují informace o možnostech vzdělávání, stipendijních programech a dalších možnostech rozvoje, popř. navrhuji opatření, která přispívají k motivaci ke zvyšování vzdělání a kompetencí romských dětí.

Předškolní a základní vzdělávání

V případě předškolního vzdělávání romských dětí jsou preferovány přípravné třídy základních škol před běžnými mateřskými školami. Podíl romských žáků mezi žáky vzdělávanými v roce 2014 podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (příloha upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením) činil 32,4 %, což mnohonásobně převyšuje populační zastoupení Romů v české společnosti. K tomuto dochází často na základě doporučení pedagogicko-psychologických poraden, aniž by byla zohledněna specifika dětí z odlišného sociokulturního prostředí. Dalším důvodem je stereotypní vnímání, nedůvěra a obavy ze strany většinové společnosti i Romů. Výsledkem je, že převážná většina neromských rodičů vyhledává školy s nulovým nebo nízkým počtem romských žáků. Naopak někteří romští rodiče raději posílají své děti do romských škol, aby předešli předsudkům a šikaně ze strany učitelů a spolužáků. Nejčastějšími problémy romských žáků jsou: jazyková bariéra (romský etnolekt), diskriminace, segregace, časté vysoké absence, nedostatečná participace rodičů na plnění školních povinností dětí, což se týká pomoci s domácí přípravou i účasti na třídních schůzkách. Česká vláda v letech 2014 a 2015 schválila klíčové koncepční dokumenty inkluzivního vzdělávání a především novelu školského zákona, která přináší zásadní změny inkluzivního vzdělávání v ČR s účinností od 1. září 2016.

Podpora studentů středních a vysokých škol

Pro podporu studentů na středních a vysokých školách existují dotační a stipendijní programy: Podpora integrace romské komunity a Podpora sociálně znevýhodněných romských žáků středních škol a studentů vyšších odborných škol (MŠMT), Stipendijní program Romského vzdělávacího fondu (studenti vysokých škol), Podpora škol, které realizují inkluzivní vzdělávání dětí a žáků se znevýhodněním a Financování asistentů pedagoga pro děti, žáky a studenty se sociálním znevýhodněním (MŠMT, inkluzivní vzdělávání). Jejich cílem je podpořit finančně náročné studium, a tím pomoci odstranit nedostatek romských úspěšných absolventů těchto škol jako pozitivních vzorů. V roce 2014 na školách působilo 547 asistentů pedagogů, dotace a stipendia využilo 1 048 romských středoškolských a 42 vysokoškolských studentů.

Nezaměstnanost, trh s byty

Dlouhodobým cílem, kterého se bohužel nedaří dosáhnout, je zlepšení pozice na trhu práce u sociálně vyloučených Romů. Míra nezaměstnanosti Romů se naopak od roku 1989 zvyšuje, což má negativní vliv na názory a postoje většinové společnosti vůči Romům. V roce 2014 bylo nezaměstnaných 80 - 85 % obyvatel ze sociálně vyloučených lokalit, obývaných především Romy. Demotivujícími vlivy jsou především nízké příjmy ze zaměstnání v kombinaci s vysokým zadlužením romských rodin. Mezi další důvody vysoké nezaměstnanosti lze zařadit též nízké vzdělání a kvalifikaci, diskriminaci a předsudky ze strany zaměstnavatelů. S nezaměstnaností souvisí problémy Romů na trhu s byty. Mají omezený přístup k nájemnímu bydlení, téměř nedostupné je bydlení v bytě v osobním vlastnictví či v družstevních bytech. Výjimkou je možnost získat levné bydlení v sociálně vyloučených lokalitách. Jako důvody ztráty standardního bydlení jsou často uváděny dluhy na nájemném a energiích, celková zadluženost rodiny, neoprávněné užívání bytu dalšími nenahlášenými osobami, způsob užívání bytu a společných prostor, rodinné konflikty a konflikty s ostatními obyvateli či správcem nebo majitelem bytového domu. Nejdostupnější formu bydlení představují ubytovny, z nichž většina patří soukromým vlastníkům, kdy často cena neodpovídá poskytovaným službám.

Ústavní péče

Vysoký počet romských dětí vyrůstá v ústavní péči, kde dochází k přetrhání rodinných vazeb, a tím i k potlačení romské identity. Dle údajů Ústavu zdravotnických informací

a statistiky ČR bylo v roce 2014 v dětských domovech pro děti do tří let umístěno celkem 1 213 dětí, z nichž 389 byly romské děti (32 % z celkového počtu), data o romských dětech ve věku od 3 do 18 let nejsou sbírána. Podle odhadů se celkový podíl romských dětí umístěných v ústavní péči pohybuje mezi 30 – 60 %. Problémem je také zprostředkování osvojení romských dětí do zahraničí, a to s odůvodněním, že se pro ně v ČR z důvodu jejich etnicity nedaří nalézt náhradní rodinu - v roce 2014 bylo do zahraničí osvojeno 54 dětí (44 ve věku 1-5 let). U těchto dětí dochází k výrazným změnám kulturního, jazykového a sociálního prostředí, v některých případech dochází ke zpretrhání sourozeneckých vazeb.

Zdraví

I v oblasti zdraví lze pozorovat značné nerovnosti a nevýhody Romů oproti většinové společnosti (průměrný věk dožití Romů asi o 10 let nižší, dětská úmrtnost je dvakrát vyšší). Vysoký je výskyt u kardiovaskulárních chorob, cukrovky II. typu, bolestí zad a poruch mobility, vyšší u infekčních chorob (hepatitida A a B, tuberkulóza), u pohlavně přenosných chorob a HIV/AIDS. Dalším problémem je obezita, špatná výživa, vysoký počet kuřáků, drogová závislost u dětí a dospívajících, špatné dentální zdraví a ústní hygiena. Vážným problémem je nevyužívání preventivních vyšetření a odkládání návštěvy lékaře až do pokročilých stádií nemocí.

Bezpečnostní situace

Co se týká bezpečnostní situace, došlo oproti roku 2013 k poklesu počtu demonstrací s protiromským charakterem. Nárůst naopak nastal v počtu trestných činů motivovaných nenávistí vůči Romům - v roce 2014 jich bylo evidováno 53.

2 NÁHRADNÍ (RODINNÁ) PÉČE

„Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů: děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.“¹⁷

2.1 Legislativní úprava náhradní péče

Mezi legislativu a další dokumenty, které upravují náhradní – rodinnou i ústavní péči o děti, o které se nemůže či nechce starat rodina, patří následující:

Základní legislativa ČR upravující institut náhradní péče

- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
- Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů

Další národní předpisy upravující nebo dotýkající se institutu náhradní péče

- Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů

¹⁷ Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů. In: Portál veřejné správy. [online]. [cit. 2016-01-17], čl. 32.

- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- Vyhláška č. 473/2012 o provedení některých ustanovení zákona o sociálně právní ochraně dětí
- Normativní instrukce Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. 5/2013, Dávky pěstounské péče podle Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Mezinárodní úmluvy a právní předpisy přímo upravující nebo dotýkající se institutu náhradní rodinné péče, kterými je Česká republika vázána

- Úmluva o právech dítěte (OSN, 20. 11. 1989)
- Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení (Haag, 29. 5. 1993)
- Listina základních práv EU
- Nařízení Rady (ES) č. 2201/2003, o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000

2.2 Druhy náhradní péče dle Zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

V této podkapitole jsou popsány základní formy náhradní rodinné péče o dítě – jak formy rodinné péče, tak forma ústavní, jak jsou uvedeny v Zákoně č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „*občanský zákoník*“).

Poručenství

„Není-li tu žádný z rodičů, který má a vůči svému dítěti vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu, soud jmenuje dítěti poručníka.“¹⁸

Poručenství je upraveno v § 928 – 942 občanského zákoníku. Poručník má vůči dítěti všechny povinnosti a práva jako rodič, vyjma vyživovací povinnosti. Pokud poručník o dítě osobně pečuje, jako by mu bylo trvale svěřeno do péče, náleží mu hmotné zabezpečení jako pěstounovi.

Opatrovnictví dítěte

„Soud jmenuje dítěti opatrovníka, hrozí-li střet zájmů dítěte na straně jedné a jiné osoby na straně druhé, nehájí-li zákonný zástupce dostatečně zájmy dítěte, nebo je-li toho v zájmu dítěte zapotřebí z jiného důvodu, anebo stanoví-li tak zákon.“¹⁹

Opatrovnictví je upraveno v § 943 – 952 občanského zákoníku. Jedná se o formu zastupování dítěte, ne o péči. Opatrovník může být určen pro obecné zastupování nebo jmenován pouze k určitému právnímu jednání. V § 948 – 952 je řešena problematika opatrovníka pro správu jmění dítěte.

Svěření dítěte do péče jiné osoby

„Nemůže-li o dítě osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník, může soud svěřit dítě do osobní péče jiného člověka.“²⁰

Svěření dítěte do péče jiné osoby je upraveno v § 953 – 957 občanského zákoníku. Nenahrazuje pěstounskou a předpěstounskou péči ani péči, která předchází osvojení, a má přednost před ústavní výchovou. Pokud je to v souladu se zájmy dítěte, soud dá přednost osobě příbuzné nebo dítěti blízké. Rodič zůstává zákonným zástupcem dítěte, vyživovací povinnost je stanovena rodičům nebo jiným příbuzným, nejčastěji prarodičům.

¹⁸ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: Portál veřejné správy. [online]. [cit. 2016-01-17], § 928.

¹⁹ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: Portál veřejné správy. [online]. [cit. 2016-01-17], § 943.

²⁰ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: Portál veřejné správy. [online]. [cit. 2016-01-17], § 953.

Pěstounství

„Nemůže-li o dítě osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník, může soud svěřit dítě do osobní péče pěstounovi.“²¹

Pěstounství je upraveno v § 958 – 970 občanského zákoníku. Pěstounská péče má přednost před ústavní výchovou, soud může dítě svěřit do pěstounské péče i na přechodnou dobu. Rodičům zůstává rodičovská odpovědnost, mají právo se s dítětem stýkat, mají právo na informace. Vyživovací povinnost rodičů vůči dítěti je stanovena soudem, s ohledem na jejich finanční možnosti a odůvodněné potřeby dítěte. Pěstoun vykonává přiměřeně práva a povinnosti rodičů, rozhoduje jen o běžných záležitostech, vyžadují-li to okolnosti, stanoví další práva a povinnosti pěstouna soud. Pěstoun má dále povinnost udržovat sounáležitost dítěte s rodiči a dalšími příbuznými a umožnit styk rodičů s dítětem. Pěstounská péče zaniká zletilostí dítěte.

Ústavní výchova

„Jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídít ústavní výchovu. Učiní tak zejména tehdy, kdy dříve učiněná rozhodnutí nevedla k nápravě. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát přednost svěření dítěte do péče fyzické osoby.“²²

Ústavní výchova je upravena v § 971 – 975 občanského zákoníku. Ústavní výchovu lze nařídít nejdéle na tři roky, pokud důvody jejího nařízení i nadále trvají, lze ji opakovaně prodloužit, vždy však nejdéle na dobu tří let. Soud ústavní výchovu zruší, pominou-li důvody, pro které byla nařízena, nebo je-li možno dítěti zajistit jinou než ústavní péči. Ústavní výchova zaniká rozhodnutím soudu o osvojení.

Osvojení

Mezi formy náhradní rodinné péče patří též osvojení. Jeho problematika je podrobněji popsána v následující kapitole.

²¹ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: Portál veřejné správy. [online]. [cit. 2016-01-17], § 958.

²² Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: Portál veřejné správy. [online]. [cit. 2016-01-17], § 971.

3 PROBLEMATIKA OSVOJENÍ

Základní definicí osvojení by mohlo být přijetí cizího dítěte z vlastního rozhodnutí za své. V tomto případě se nejedná dle autorů Matějčka a Koluchové²³ o rodičovství biologické, ale „psychologické“, kdy cizí lidé přijímají cizí dítě za své zcela bez výhrad a v ideálním případě i toto dítě bez výhrad přijímá i je. Dítě totiž za rodiče považuje toho, kdo se k němu chová rodičovsky a s láskou.

Zajímavou otázkou je, odkud přicházejí děti vhodné k osvojení. Často se lidé mylně domnívají, že se jedná o osiřelé děti, které přišly o jednoho či o oba rodiče. Tyto případy však bývají zcela výjimečné, neboť těchto dětí se velmi často ujímají prarodiče či jiní blízcí příbuzní. Jak uvádí Langmeier a Matějček²⁴, ve většině případů se jedná o sociálně osiřelé děti, o které se biologičtí rodiče neumějí, nemohou nebo nechtějí postarat.

3.1 Právní úprava osvojení

Osvojení je upraveno v § 794 – 854 občanského zákoníku. Předpokladem osvojení je vztah mezi osvojitelem a osvojencem jako mezi rodičem a dítětem. O osvojení nezletilého rozhodne soud na návrh osoby, která chce dítě osvojit, v případě osvojení zletilého se připojuje zletilý, který má být osvojen. Na základě rozhodnutí soudu se osvojitelé zapisí do matriky jako rodiče dítěte. Osvojitelem se může stát pouze zletilá a svéprávná osoba, manželé nebo jeden z manželů, mezi osvojitelem a osvojovaným dítětem musí být přiměřený věkový rozdíl, zpravidla ne menší než šestnáct let, osvojení je vyloučeno mezi osobami příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci. Dosáhlo-li osvojované dítě alespoň dvanácti let, je vždy potřeba jeho osobního souhlasu, nedosáhlo-li alespoň dvanácti let, dá jeho jménem souhlas s osvojením opatrovník, zpravidla orgán sociálně právní ochrany dětí. K osvojení dítěte je třeba souhlasu rodičů osvojovaného dítěte, vyjma případů, kdy byl rodič zbaven rodičovské odpovědnosti, není schopen projevit svou vůli, zdržuje se na neznámém místě nebo zjevně nemá o dítě zájem. Po uplynutí tří měsíců ode dne, kdy byl dán souhlas k osvojení, je možné předat dítě osvojiteli do péče před osvojením, dítě zůstává v péči osvojitele na jeho náklady do rozhodnutí soudu o osvojení. Osvojené dítě má postavení dítěte

²³ MATĚJČEK, Zdeněk, KOLUCHOVÁ, Jarmila a kol. *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002.

²⁴ LANGMEIER, Josef, MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. 4. doplněné vyd. Praha: Karolinum, 2011. s. 344.

osvojitele či osvojitelů, tito mají rodičovskou odpovědnost. Osvojením zaniká příbuzenský poměr mezi dítětem a původní rodinou, jakož i práva a povinnosti z původního poměru vyplývající. Podle § 836 občanského zákoníku je osvojitel povinen informovat osvojence o skutečnosti osvojení. Osvojení lze zrušit pouze do tří let od rozhodnutí o osvojení. Osvojení zletilého je upraveno § 846 – 854, přičemž zletilého lze osvojit, pokud to není v rozporu s dobrými mravy.

3.2 Problematika dětí v náhradní rodinné péči

Nejčastějším důvodem, který vede pár k osvojení dítěte, je neplodnost jednoho z partnerů či obou, méně častým důvodem může být i ztráta vlastního dítěte nebo jen potřeba pomáhat těm, kteří to nejvíce potřebují.

Děti přijímané do náhradní rodinné péče mají stejné potřeby jako ostatní děti, stejné jsou i nároky na nové rodiče, kterým pouze přibývá několik důležitých povinností, které by měly být vyjasněny již před samotným rozhodnutím osvojit si dítě. V první řadě jsou to schopnost materiálně zajistit dítě a rodinu, dostatek času na výchovu dítěte, vyhovující bytová situace, čistý trestní rejstřík, duševní i fyzické schopnosti vychovávat dítě, přiměřený věk, ochota komunikovat a spolupracovat s odborníky, pokud se vyskytnou jakékoliv problémy. Samozřejmě, jak poukazují Matějček a Koluchová²⁵, nelze vynechat především vnitřní přesvědčení, ochotu přijmout dítě bez předsudků, takové jaké je, schopnost pochopit a vcítit se do dětské duše a vůbec dětského světa.

Dá se říci, že každé osvojované dítě, které přichází do nové rodiny, je určitým způsobem „postižené“. Někdy i na těle, ale téměř vždy na duši. Mnohdy hned po narození, jindy později, přišlo o přirozenou oporu, kterou každé dítě potřebuje, o své rodiče. Proto by ti, kteří si dítě berou za své, měli vždy počítat s tím, že každé dítě si s sebou nese svou vlastní historii. Život nezačíná až narozením, ale již v těle matky a dítě si s sebou mimo jiné nese i genetickou výbavu svých biologických rodičů. Velmi důležité je, aby osvojitelé dostali, pokud je to možné, o dítěti co nejvíce informací, aby mu mohli co nejlépe porozumět a aby dítěti, i když nevědomě, spíše neubližovali. Caroline Archer²⁶ přirovnává dítě, které si prošlo bolestí buď hned po narození, kdy jej rodiče opustili, nebo při zneužívání a zanedbávání,

²⁵ MATĚJČEK, Zdeněk, KOLUCHOVÁ, Jarmila a kol. *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002.

²⁶ ARCHEROVÁ, Caroline. *Dítě v náhradní rodině*. Přeložila Petra Vlčková. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 15.

k ježkovi, který je hebký uvnitř, ale pichlavý navenek. Takové dítě potřebuje především trpělivost, péči a pochopení, neboť takové děti samy často ubližují svému okolí, ať už vědomě nebo nevědomě.

Projevy psychické deprivace u osvojovaných dětí

U dětí přicházejících do náhradních rodin se často setkáváme s projevy psychické deprivace, která vzniká, pokud nejsou v dostatečné míře uspokojovány základní psychické potřeby. Dítě si především potřebuje vybudovat trvalý kladný vztah k mateřské osobě a kladný opětovaný vztah k dalším členům rodiny, potřebuje někam patřit a být přijímáno, s někým sdílet společnou budoucnost. V případě dětí, které jsou umístěny v kojeneckých ústavech, dětských domovech a dalších zařízeních nahrazujících rodinnou péči či přicházejí z rodin, které neplní svou funkci, se může projevovat mnoha způsoby. U dětí do tří let se projevuje opožděním psychomotorického vývoje, povrchností citů a sociálních vztahů, důležitým ukazatelem je i opožděný vývoj řeči. V předškolním věku přetrvává povrchnost citů, ve školním věku mají deprivované děti často horší školní prospěch a výkyvy v chování, v pubertálním věku je vyšší riziko vzniku závislostí na alkoholu, drogách atd. Problémy mohou přetrvávat i do dospělosti, kdy se objevují problémy v partnerských vztazích či při výchově vlastních dětí.

Typy chování osvojovaných dětí

Můžeme se setkat s mnoha typy chování, které si osvojované děti přinášejí do svých nových rodin. U některých se projevují problémy se spánkem, s dotýkáním, některé svou frustraci dávají najevo naprostou netečností, některé naopak agresivitou. Stává se i to, že dítě je až nezdravě přátelské a neustále se usmívá, i když to často bývá úsměv neosobní. Tento způsob chování je typický pro děti přicházející z ústavní péče, kde byl tento úsměv kouzelným klíčem k srdcím personálu. Usměvavé dítě je oblíbenější, sestřičky se mu více věnují, častěji se mu dostane pohlazení či pochování v náručí. Naopak děti týrané se naučeně usmívají z důvodu, aby zakryly svůj strach či potěšily tyrana. Tyto děti často okouzlují své okolí odzbrojujícím úsměvem, nerozlišují pak často lidi „vlastní“ a lidi „cizí“, a využívají i nadále úsměv, aby získaly vlastní prospěch.

Samostatnou pozornost si zaslouží i vztahy mezi sourozenci. Osvojené dítě může přijít do rodiny, kde bude vyrůstat jako jedináček, ale může se stát, že se ocitne v rodině, kde je dětí více, ať už „vlastních“ nebo „nevlastních“. Pak může docházet k žárlení a v následku

i k potyčkám, neboť děti, které v raném dětství prožily ztrátu, byly zraněny, se nerady dělí o své nově nabyté jistoty.

Pro každé dítě je důležité uvědomění si sama sebe. U osvojených dětí je to složitější, neboť dítě se musí nejprve vyrovnat nejen s informací, že je osvojené, ale následně i s tím, že většinou část minulosti prostě chybí. „*Co dítě neví, to si snadno vymyslí, a jeho představy bývají často mnohem horší než skutečnost.*“²⁷ Je proto důležité snažit se zjistit co nejvíce informací a vhodným způsobem a ve vhodný čas je dítěti sdělit. Při sdělování informací je důležité zůstat co nejvíce objektivní a informace podávat způsobem, který dítěti nezpůsobí trauma. Pro dítě bývají důležité i fotografie a další předměty na památku z doby, než přišlo do nové rodiny, často ale bývá problém se jich dopátrat. Všechno toto pomáhá vytvořit střípky života, které si s pomocí rodičů mohou tyto děti poskládat. Je pak už na nich, zda si tyto památky uchovají nebo zda je zavrhnou a zničí...

3.3 Specifika osvojení dítěte z etnické minority

Specifika osvojení jakéhokoliv dítěte jiného než majoritního etnika velmi detailně popisuje Martina Vančáková v příručce pro budoucí pěstouny a osvojitele – *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*²⁸. Autorka založila a vede projekt „Naše romské dítě“, který se zabývá tematikou etnicky odlišných dětí v náhradní rodinné péči.

Odlišnost a předsudky

V případě romských dětí se jedná především o odlišnost vizuální, kterou si dítě nevybírá. Odlišnost je zřejmá a rodina i dítě se musí připravit na otázky či poznámky kamarádů i okolí. Mezi časté předsudky vůči příslušníkům romského etnika patří typické vzorce chování, především zahálčivý život a s tím související závislost na sociálních dávkách.²⁹

Osvojitelé a přijetí dítěte

Významnou roli při výchově osvojeného dítěte hrají rodiče jako pozitivní vzor. Nelze však opomenout ani genetickou výbavu dítěte a to, kde dítě vyrůstalo v raném dětství (milující

²⁷ ARCHEROVÁ, Caroline. *Dítě v náhradní rodině*. Přeložila Petra Vlčková. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 99.

²⁸ VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011.

²⁹ ŠANDEROVÁ, Petra. *Tělesnost jako významný faktor procesu adopce: kulturně antropologický problém*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. s. 92 – 94.

rodina, ústav, nefunkční či dokonce týrající rodina). Svůj vliv mají i vrozené předpoklady dítěte, způsob života matky v těhotenství, temperament. Dle Vančákové³⁰ by noví rodiče měli dítěti nabídnout možnost poznat vlastní identitu a měli by všestranně rozvíjet jeho osobnost.

Osvojitelé by měli zvážit možnost volby etnicky odlišného dítěte a především si zodpovědět otázku, zda jsou schopni přijmout toto dítě bez předsudků a s láskou. Důležitá je připravenost na pomoc dítěti při zvládnutí reakcí okolí pro jeho odlišnost, totéž platí i pro rodinu, která se svým rozhodnutím, jak uvádí Vančáková,³¹ stává rodinou smíšenou. Rodiny se někdy stávají středem zvýšeného zájmu okolí a často zazní i neomalené otázky typu: „Pokud jen to dítě je, že Vám vůbec není podobné?“, bez ohledu na přítomnost dítěte. Nebo naopak se ze začátku setkávají opatrným a ostražitým přístupem okolí, než příbuzní, sousedé a známí dítě lépe poznají. Nejen z tohoto důvodu je důležité posilovat v dítěti sebevědomí a uvědomění etnické identity. Osvojitelé by si měli zodpovědět i další otázku, zda chtějí sami sebe obohatit o znalosti romské kultury a tuto možnost nabídnout i dítěti. Dítě by vždy mělo mít možnost volby, aby si z obou kultur mohlo vybrat pro sebe to, co považuje samo pro sebe za nejlepší.³²

Výběr náhradních rodičů

Při výběru náhradních rodičů musí být zohledněno více hledisek, co se týká vhodnosti osvojení dítěte jiného etnika. Jednou z překážek může být sama povaha osvojitelů, kdy přílišná pořádkumilovnost, puntičkářství, respekt k autoritám a tradicím a snaha striktně dodržovat předpisy přináší dlouhodobý stres, nelibost, pocity neuspokojení a zklamání. Při výběru je vhodné zvážit, v jakém prostředí bude dítě žít, zda „zapadne“ do rodiny (rodiče, prarodiče, sourozenci). Určitě není vhodné umístit romské dítě do obce, kde jsou napjaté vztahy s místní romskou komunitou. Tímto se dá do budoucna předejít konfrontacím majoritní většiny s dítětem. Existují i nevhodné motivace osvojitelů pro přijetí etnicky

³⁰ VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. s. 19.

³¹ VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. s. 11.

³² ŠANDEROVÁ, Petra. *Tělesnost jako významný faktor procesu adopce: kulturně antropologický problém*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. s. 115.

odlišného dítěte. Nejčastější z nich je nemožnost či komplikace při získání „bílého“ dítěte, kdy hraje roli dlouhá čekací doba či nabídnutí konkrétního dítěte.³³

Výchova etnicky odlišného dítěte

Výchova etnicky odlišných, v tomto případě romských, dětí klade vyšší nároky na zvládnutí výchovných problémů. Přestože většina osvojených dětí má problémy s respektováním hranic, dodržováním norem apod., u těchto dětí navíc dochází k předčasným závěrům rodičů i okolí, většinou s odkazem na genetické předpoklady, a odmítnutí na základě vizuální odlišnosti. Pro dítě je důležité budování vlastní identity, pozitivní přijetí sama sebe a své odlišnosti, proto je vhodné seznámit dítě s kulturou biologických rodičů.

Při výchově etnicky odlišného dítěte často dochází, byť i nevědomě, k chybám. Někteří osvojitelé dlouhodobě popírají romský původ dítěte a výchova se řídí pouze podle pravidel majoritní společnosti. Takový přístup je trvale neudržitelný, neboť dítě si svůj původ uvědomuje i z chování okolí. Někdy se rodiče pokouší výchovou „přebít“ genetický odkaz původní rodiny – otevřeně demonstrují, že vše, co si dítě přináší s sebou, je špatné a je třeba to za každou cenu změnit. Méně často rodiče ve snaze popřít původ dítěte zajdou až tak daleko, že dítě vydávají za příslušníka jiné národnosti – indické, italské nebo jihoamerické. Další chybou, které se osvojitelé mohou dopustit, je důraz pouze na přítomnost, na hodnoty, které rodina uznává, ale zároveň naprosté odmítání řešení otázky původu. Opačný, přesto chybný, je přístup, kdy je dítěti jeho odlišný původ neustále připomínán (i v dobrém). Správným řešením je respekt k původu dítěte a přijetí dítěte takového, jaké je. V tomto případě se rodiče zajímají o kulturu, ze které jejich osvojené dítě pochází, své poznatky předávají dítěti a sami je vnímají jako vlastní obohacení.³⁴

Identita dítěte, dětství a dospívání

Je potřeba si uvědomit, že dítě žije na pomezí dvou odlišných světů. Jedním je majoritní, většinová společnost, která dítě vychovává, druhým je svět etnického původu, tedy vzhled, každodenní konfrontace s postoji, názory, narážkami a předsudky právě většinové

³³ VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. s. 12 – 13.

³⁴ ŠANDEROVÁ, Petra. *Tělesnost jako významný faktor procesu adopce: kulturně antropologický problém*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. s. 102 - 106.

společnosti. Jak poukazuje Vančáková³⁵, často dochází k projevům dvojí identity. Dítě pak zaujímá postoj podle prostředí, v němž se pohybuje. V bezpečí přijímající rodiny dítě bere svou etnicitu jako součást svého já, naopak v kolektivu vrstevníků svou identitu popírá. Ideálním případem je, když dítě respektuje pravidla chování majoritní společnosti, ale zároveň přijímá i svou kulturu původní a umí se vyrovnat s negativními postoji společnosti. Vnímá svou příslušnost ke dvěma kulturám pozitivně a z obou čerpá to nejlepší.

Děti ve věku do tří let si většinou rozdílů neuvědomují, k tomuto poznání docházejí až v předškolním věku. Nejintenzivněji jsou vnímány v období puberty a dospívání. S dospělostí pak tato soustředěnost na odlišnost mizí. Reakce dětí na vlastní odlišnost jsou různé. Některé se snaží ztotožnit se svou novou rodinou, jiné si svou odlišnost uvědomují, ale nechtějí si ji připustit a na poznámky okolí jsou velmi citlivé. Další skupinu tvoří děti, které si svůj původ vymýšlejí a snaží se být někým jiným. Část dětí svou odlišnost nechce řešit, diskuzím na toto téma se vyhýbá a vyzdvihuje své přednosti. Protipól tvoří děti, které na svou odlišnost poukazují přehnaně a demonstrativně, vyžadují výhody a pozornost, často sklouzávají k rebelii a sebedestrukci. Při nevyrovnání se s vlastní identitou hrozí psychické a psychosomatické problémy, většinou provázené i problémy v chování.³⁶

Citlivou otázkou je tzv. „hlas krve“. Stává se, že dítě v dospívání vyhledá svou původní rodinu a přijme za svůj jejich životní styl. Většinou se ale jedná o děti, které si nevytvořily dostatečně pevné pouto ke svým novým rodičům. Důvodem může být i špatný start do života nebo povaha dítěte, kdy dítě raději opouští hodnoty, ke kterým bylo výchovou vedeno. Není dobré dítěti zakazovat zájem o kulturu jeho etnika a přátelit se s romskými vrstevníky, to vede ve většině případů k odporu. Lépe je nechat dítě, aby si z obou kultur samo vybralo, co považuje za přínosné. Co se týká výběru partnera, ten je u těchto jedinců složitější. Mladý člověk se rozhoduje, jakému etniku dá při výběru partnera přednost. Na straně druhé záleží na protějšku, jakou přikládá jinému etnickému původu partnera důležitost, a zda je toto rozhodující při jeho výběru. Roli navíc hrají i postoje přátel a okolí.

³⁵ VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. s. 26.

³⁶ VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. s. 25.

Názory osvojitelů

Názory osvojitelů na přijaté děti a jejich odlišnou etnicitu se liší případ od případu. Někteří v ní vidí příčinu všech problémů, jiní hledají pozitiva (např. hudební a taneční nadání), část nevnímá odlišnost vůbec. Lze říci, že děti minoritního etnika procházejí dětstvím a dospíváním obtížněji. Toto je dáno především sociálním kontextem, tím, jaký postoj k jejich etnicitě zaujímá jejich okolí.

Trochu jiný pohled na osvojení dítěte z etnické minority nabízí Petr Bakalář.³⁷ Dle jeho názoru ve většině případů funguje rodina, která osvojila romské dítě, do nástupu puberty. Pak ovšem nastávají problémy, když dítě vyhledává vrstevníky svého etnika, mezi kterými hledá i své první lásky, projevuje se nedostatečná pevnost citových vazeb a morálních postojů. Dítě má často problémy s dokončením základní školní docházky, ztrácí motivaci pro další studium a hledá spíše okamžitý prospěch. Objevují se problémy s předčasnými sexuálními zkušenostmi a prostitucí, krádeže, drogy...

³⁷ BAKALÁŘ, Petr. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. s. 72.

4 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ ZAMĚŘENÉ NA ZJIŠTĚNÍ SOCIÁLNÍCH RIZIK V RODINÁCH OSVOJITELŮ

Následující kapitola popisuje výzkumné šetření zaměřené na zjištění sociálních rizik v rodinách osvojitelů etnicky odlišných dětí, které bylo provedeno formou polostrukturovaného interview. Respondenty se staly dvě rodiny z Královéhradeckého kraje, které osvojily romské děti. Rozhovory se uskutečnily v březnu 2016.

4.1 Cíl výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jaká specifika a sociální rizika s sebou přináší osvojení romského dítěte majoritní rodinou. Výzkumné šetření se zaměřuje na zkušenosti rodičů s výchovou a vzděláváním dětí, na možná rizika při začleňování takovýchto dětí do společnosti. Dílčím cílem bylo získat od rodin, které osvojily romské dítě či děti, informace týkající se důvodů, které je k tomuto rozhodnutí vedly, dále jejich vnímání odlišné etnicity dětí, a to, zda tato „jinakost“ má vliv na vztahy v rodině a vztahy s okolím.

4.2 Výzkumné otázky

Pro účely výzkumného šetření byly stanoveny čtyři výzkumné otázky (VO). Z výzkumných otázek vychází konkrétní tazatelské otázky, které byly pokládány respondentům v polostrukturovaném rozhovoru, a které se snaží hlouběji proniknout do jednotlivých oblastí života respondentů. Samotné rozhodnutí osvojit si romské dítě s sebou nese riziko, jak tento fakt přijme okolí osvojitelů – rodina, přátelé, známí, spolupracovníci, sousedé apod. Dalším rizikovým okamžikem je vstup dítěte do procesu školního vzdělávání, kdy často dochází ke konfrontacím z důvodu odlišné barvy pleti a jiné mentality. Nelze opomenout ani pocity samotných osvojitelů, jak oni sami zpětně hodnotí své rozhodnutí, a zda by osvojení romského dítěte doporučili dalším zájemcům či nikoliv.

VO 1: Jaká byla motivace osvojitelů pro osvojení romského dítěte?

- Co Vás vedlo k rozhodnutí osvojit si romské dítě?
- Dostali jste v průběhu osvojovacího procesu dostatečné informace ohledně specifické problematiky osvojení romského dítěte?

VO 2: Setkávají se rodiny osvojitelů se sociálními riziky?

- Ovlivnilo osvojení dítěte sociální vztahy – rodina, známí, sousedé?
- Setkali jste se jako rodina z důvodu osvojení romského dítěte s negativními reakcemi okolí – například s šikanou a nepřátelstvím?
- Setkalo se vaše osvojené dítě s šikanou ze strany spolužáků a dalších vrstevníků z důvodu romského původu?

VO 3: Jaké jsou zkušenosti osvojitelů s výchovou a vzděláváním?

- Znáte rodinnou anamnézu dítěte?
- Vedete dítě aktivně či pasivně k poznávání romské kultury?
- Přináší dle Vašeho názoru osvojení romského dítěte více problémových situací než osvojení „bílého“ dítěte?
- Řešíte problémy se vzděláváním či chováním dítěte? Pokud ano, s jakými odborníky či institucemi spolupracujete – např. pedagog, školní psycholog, klinický psycholog, pedagogicko-psychologická poradna, OSPOD, SVP, policie?
- Existují situace, které Vás velmi překvapily, pozitivně či negativně?

VO 4: Jak osvojitelé hodnotí své rozhodnutí?

- Máte pocit, že Vás osvojení romského dítěte změnilo?
- Rozhodli byste se při získaných zkušenostech znovu pro osvojení romského dítěte?
- Doporučili byste osvojení romského dítěte žadatelům o náhradní rodinnou péči?

4.3 Výzkumná metoda

Jak již bylo uvedeno v úvodu této kapitoly, pro účely této práce jsem zvolila kvalitativní výzkumnou metodu – polostrukturované interview se dvěma rodinami z Královéhradeckého kraje. Kvalitativní výzkum vychází z fenomenologie, jejímž zakladatelem byl Edmund Husserl, německý filozof. Cílem je výzkum chování jedinců či skupin v přirozeném prostředí, získání vhledu a porozumění. Při zvolené metodě výzkumu dochází ke kontaktu se zkoumanými osobami, spolupráce probíhá formou rozhovoru, výsledkem je vysvětlení chování lidí v určitém kontextu a návrh nových hypotéz. Zkoumání je založeno na sblížení se se zkoumanými osobami, neboť k zodpovězení často citlivých otázek je potřeba navození přátelské atmosféry pro dosažení vzájemné důvěry, otevřenosti

a porozumění. Důležité pro rozhovor je i klidné prostředí bez rušivých prvků. Pro kvalitu získaných výsledků je potřeba zajistit i další podmínky, např. neutrální a jasnou formulaci otázek, kterým respondent rozumí, kladení správných otázek, případně doplnění otázek sondážními otázkami, pozorné naslouchání, aby dotazovaný viděl, že o něho máme opravdový zájem, poskytnutí dostatečného času na odpověď, neutrální postoj výzkumníka ke sděleným datům apod.³⁸

Polostrukturované interview využívá vytvořený okruh tazatelských otázek, které výzkumník pokládá respondentům. Zde je známo základní schéma, další, doplňující otázky mohou vznikat podle potřeby v průběhu rozhovoru, ať už k doplnění či rozvinutí tématu, nebo k upřesnění odpovědi respondenta. Pořadí otázek není striktně určeno, lze je zaměnit či zcela vypustit dle vývoje rozhovoru. Zaznamenání odpovědi je možné na diktafon (se souhlasem respondenta), lze zvolit i písemný záznam.³⁹

V kvalitativním výzkumu zajímá badatele konkrétní případ – v tomto případě rodiny, které si osvojily romské dítě či děti. Rozhovory proběhly v příjemném prostředí restaurace a kavárny v Hradci Králové. Obě rodiny patří do okruhu mých známých, takže rozhovory provázela přátelská atmosféra.

4.4 Respondenti

Jako respondenty pro své výzkumné šetření jsem oslovila tři rodiny z východních Čech, které osvojily romské děti. Účast mi nakonec potvrdily dvě rodiny z Královéhradeckého kraje. Rozhovory probíhaly o víkendech v měsíci březnu v roce 2016. Setkání byla předem domluvena, oběma rodinám vyhovovalo setkání mimo jejich bydliště. Vzhledem ke skutečnosti, že ani jedna rodina nesouhlasila se záznamem na diktafon, data byla zaznamenávána formou písemného záznamu. Na úvod setkání byly obě rodiny seznámeny s účelem výzkumného šetření, dále s možností neodpovídat na jakoukoliv otázku, či od výzkumu z osobních důvodů i odstoupit. Obě rodiny souhlasily, ovšem s podmínkou, že bude z důvodu poskytnutí soukromých informací zachována naprostá anonymita. Pro účel práce jsem tedy respondenty označila jako „rodina A“ a „rodina B“ a pro znesnadnění

³⁸ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 172.

³⁹ GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Přeložil Vladimír Jůva. 1. vyd. Brno: Paido, 2000. s. 110 – 114.

identifikace jsem drobně pozměnila některé osobní údaje. Oba rozhovory proběhly v příjemné a přátelské atmosféře.

Rodina A žije v malém městě v Královéhradeckém kraji. Otec pracuje jako analytik, věk 48 let. Matka pracuje jako zdravotní sestra, věk 48 let. Rodina postupně osvojila dvě romské děti (nejedná se o sourozence). Syn byl osvojen ve věku 14 měsíců, nyní je mu 17 let a studuje na odborném učilišti. Dcera byla osvojena ve věku 16 měsíců, teď je jí 12 let a navštěvuje základní školu. Obě děti byly hned po narození umístěny v kojeneckých ústavech, odkud přišly rovnou do rodiny. Rozhovor proběhl s oběma rodiči v klidném prostředí restaurace v Hradci Králové za přítomnosti dcery, která byla velmi přátelská a komunikativní. Většinu času trávila v dětském koutku, ale do hovoru se také krátce zapojila.

Rodina B žije ve větším městě v Královéhradeckém kraji. Otec pracuje jako právník, věk 48 let. Matka pracuje jako úřednice, věk 46 let. Rodina má jedno dítě vlastní, druhé mladší, romské dítě osvojila. Synovi je 22 let, studuje na vysoké škole v Brně, kde bydlí v podnájmu. Dceři je 14 let, osvojena byla ve věku 16 měsíců, do té doby byla umístěna v kojeneckém ústavu. Nyní navštěvuje základní školu a do budoucna uvažuje o učebním oboru. Rozhovor proběhl v klidném prostředí kavárny v Hradci Králové s oběma rodiči, bez účasti dětí.

4.5 Prezentace výsledků výzkumného šetření

Pro prezentaci výsledků byly použity záznamy rozhovorů s rodinami A a B, které byly získány během kvalitativního výzkumného šetření formou polostrukturovaného interview. Pro přehlednost je zachováno členění dle jednotlivých výzkumných a tazatelských otázek. Použity byly pouze odpovědi, které se přímo vztahují k cíli výzkumného šetření – úplné přepisy rozhovorů jsou přílohou této práce.

VO 1: Jaká byla motivace respondentů pro osvojení romského dítěte?

Co Vás vedlo k rozhodnutí osvojit si romské dítě?

- Rodina A (matka): „*Původně jsme chtěli jen bílé dítě, ale vzhledem k dlouhé čekací době jsme to změnili na dítě poloromské. Když nám nabídli romského chlapečka, vzali jsme ho bez rozmýšlení, na první pokus. U druhého dítěte jsme chtěli také bílé*

dítě. To nám nabídli, ale holčička byla tělesně postižená a my jsme měli strach, že bychom to nezvládli. Tak jsme odmítli.“

- Rodina A (otec): *„Na druhý pokus nám i přes to, že jsme chtěli bílé dítě, nabídli romskou holčičku. Navíc jsme byli upozorněni, že si nemůžeme vybírat. Tak jsme si ji vzali.“*
- Rodina B (matka): *„Původně jsme měli zažádáno o pouze bílé dítě ve věku do 6 let. To jsme v průběhu adopčního procesu změnili i na dítě jiného etnika mimo romského, věk jsme snížili na dva roky s tím, že by nevadilo ani lehké tělesné postižení. Přesto nám bylo nabídnuto romské dítě, roční holčička, pro kterou jsme se rozhodli.“*

Měli jste v průběhu osvojovacího procesu dostatečné informace ohledně specifické problematiky osvojení romského dítěte?

- Rodina A (otec i matka): *„Informace nebyly žádné.“*
- Rodina B (otec): *„V rámci možností jsme byli připravováni.“*

VO 2: Setkávají se rodiny osvojitelů se sociálními riziky?

Ovlivnilo osvojení dítěte sociální vztahy – rodina, známí, sousedé?

- Rodina A (matka): *„Všem jsme to oznámili předem, takže žádný problém nebyl.“*
- Rodina B (matka): *„Se sousedy jsme toto vzhledem k anonymitě velkého města neřešili, širší rodina naše rozhodnutí přijala vesměs kladně či neutrálně, i když se našli i někteří, kteří s naším rozhodnutím nesouhlasili. Syn o našem rozhodnutí věděl a na nového sourozence se těšil.“*

Setkali jste se jako rodina z důvodu osvojení romského dítěte s negativními reakcemi okolí – šikana, nepřátelství?

- Rodina A (matka): *„Ne.“*
- Rodina B (matka): *„Ne, spíše se zvědavostí.“*

Setkalo se dítě s šikanou ze strany spolužáků a dalších vrstevníků z důvodu romského původu?

- Rodina A (otec): *„U kluka jsme ji řešili v sedmé třídě, ale nebyl to jen tenhle důvod. Viníci dostali snížené známky z chování... A ještě na fotbale. Kluk hraje fotbal a při*

zápase mu jeden z protihráčů sprostě nadával. Na hřišti se to vyřešilo žlutou kartou, já jsem pak ještě poslal dopis na Fotbalový svaz v Hradci Králové a dořešilo se to omluvou.“

- Rodina A (matka): *„U holky jsme řešili šikanu teď, na doporučení psycholožky jsme změнили třídu a je klid. Tam nejspíš selhala učitelka, asi neschopnost řešit problémové situace.“*
- Rodina A (dcera): *„A teď, jak jsem v jiné třídě, tak mám i kamarádky. Holky mi říkaly, že ještě než jsem přišla, tak o mně slyšely ošklivé věci, ale teď že vidí, že to není pravda. V bývalé třídě se mnou holky kamarádily, jen když jsem přinesla nějaký sladkosti - třeba o narozeninách.“*
- Rodina B (otec): *„Problémy se vyskytují průběžně, ale velmi špatně se řeší, protože dcera velmi často lže a vymýšlí si.“*

VO 3: Jaké jsou zkušenosti osvojitelů s výchovou a vzděláváním?

Znáte rodinnou anamnézu dítěte?

- Rodina A (matka): *„Dostali jsme úplné a podrobné informace. Víme o nemocech rodičů, u kluka víme třeba i to, že by mohl mít dispozice k tloušťce. I o tom, že má sourozence. U holky je to trochu složitější, ta měla v rodném listě „otec neznámý“.“*
- Rodina B (matka): *„Bylo nám sděleno jen velmi málo. Něco jsme se dočetli ze zdravotní karty, přesto to považujeme za nedostačující.“*

Vedete dítě aktivně či pasivně k poznávání romské kultury?

- Rodina A (otec i matka): *„Ne.“*
- Rodina B (otec): *„Tradice a kulturu Romů neznáme.“*

Dítě rodiny B se přesto o romskou kulturu zajímá:

- Rodina B (otec): *„Dcera se zajímá hodně, informace shání hlavně ve škole a na internetu. Taky vyhledává romské kamarády, spíše ty, kteří jí imponují svým nevhodným chováním. Ale to asi tak celkově, přitahují ji jen ti, co mají problémy, bohužel většinou se zákonem, a to bez ohledu na barvu pleti.“*

Přináší dle Vašeho názoru osvojení romského dítěte více problémových situací než osvojení „bílého“ dítěte?

- Rodina A (otec): „*Určitě ano. Představy byly jiné. Zřejmě ty geny.*“
- Rodina B (otec): „*Ano. Člověk byl připraven na ledacos, ale u některých situací jsme nepředpokládali, že by mohly nastat. Tím nemyslíme ty pozitivní...*“

Řešíte problémy se vzděláváním či chováním dítěte? Pokud ano, s jakými odborníky či institucemi spolupracujete – např. pedagog, školní psycholog, klinický psycholog, pedagogicko-psychologická poradna, OSPOD, SVP, policie?

- Rodina A (otec): „*Ano, s klukem teď docházíme do pedagogicko-psychologické poradny, má problémy s učením, jsou tam nějaké dys-, především dyslexie.*“
- Rodina A (matka): „*Holce jsme sehnali soukromou psycholožku v Hradci Králové, sice to něco stojí, ale je fakt dobrá. Řešíme s ní výchovné problémy s holkou a vztahy mezi sourozenci. Přeci jen je znát větší věkový rozdíl i rozdílné povahy obou dětí – kluk je spíš samotář a holka je naopak velmi živá. Naposledy jsme na její doporučení řešili přestup holky do jiné třídy.*“
- Rodina B (otec): „*Řešíme – s třídní učitelkou, psycholožkou, klinickou psycholožkou a psychiatrem.*“
- Rodina B (matka): „*Od první třídy navštěvujeme i pedagogicko-psychologickou poradnu, protože dcera má problémy s učením, má dyskalkulii, dyslexii a další poruchy učení. Navíc je hyperaktivní a má problémy se soustředěním.*“

Obě rodiny shodně uvádějí zkušenosti s drobnými krádežemi:

- Rodina A (matka): „*... po krádeži v obchodě nás kontaktovali měšťáci. Byla to taková blbost, holka byla v obchodě s partou, která kradla, a nakradené věci se našly u ní v batohu. Potom jsme nějaký čas ambulantně docházeli do střediska výchovné péče.*“
- Rodina B (otec): „*Zkušenost máme i se sociálkou a policií, protože jsme museli řešit krádež v obchodě. Následně jsme na doporučení navštívili i středisko výchovné péče, ale jejich varianta řešení nás moc neoslovila.*“

Existují situace, které Vás velmi překvapily, pozitivně či negativně?

- Rodina A (otec): „*U kluka nás překvapuje jeho čestnost a pravdomluvnost. Taky nás překvapilo, když jsme jako dárek od něj dostali robotický vysavač, peníze si ušetřil na brigádách – a to je šetrilek!*“
- Rodina A (matka): „*U dcery je teď po té krádeži a změně třídy znát zlepšení, zlepšila se i vzájemná důvěra. Musím ještě dodat, že mě překvapuje její trpělivost, baví ji paličkování, vydrží paličkovat třeba i dvě hodiny v kuse.*“
- Rodina B (otec): „*Neustále se opakující krádeže, lhaní a podvádění.*“
- Rodina B (matka): „*Taky nás neustále překvapuje její úplně jiná mentalita a velmi přátelský přístup ke komukoliv, bez ohledu na věk a další věci.*“

VO 4: Jak osvojitelé hodnotí své rozhodnutí?

Máte pocit, že Vás osvojení romského dítěte změnilo?

- Rodina A (matka): „*Rychleji jsme zestárli.*“
- Rodina A (otec): „*Asi ztráta ideálů – výchovou se nedá všechno ovlivnit.*“
- Rodina B (otec): „*Některé situace bohužel negativně poznamenaly i vztahy v rodině.*“
- Rodina B (matka): „*Asi nás to donutilo trochu jinak nahlížet na život celkově, musíme být každý den připraveni na nějaké překvapení, bohužel spíše negativní.*“

Rozhodli byste se při získaných zkušenostech znovu pro osvojení romského dítěte?

- Rodina A (matka): „*Už ne, na to jsme už staří.*“
- Rodina A (otec): „*Uvažovali jsme o přechodné pěstounské péči...*“
- Rodina B (otec): „*Rozhodně ne. Neustále se opakující problémy nás z toho dokonale „vyléčily“.*“

Doporučili byste osvojení romského dítěte žadatelům o náhradní rodinnou péči?

- Rodina A (otec): „*Těm, co čekají klidnější dítě, raději ne.*“
- Rodina B (otec): „*Je to svobodné rozhodnutí každého člověka, ale pokud by se mě někdo zeptal na můj názor, tak bych mu to nedoporučil.*“

4.6 Shrnutí výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, zda osvojení romského dítěte majoritní rodinou s sebou nese vyšší míru možných sociálních rizik, s jakými sociálními riziky se rodiny setkávají a jak je řeší. Použita byla kvalitativní výzkumná metoda – polostrukturované interview. Pro analýzu výsledků výzkumného šetření byly použity záznamy rozhovorů. Pro přehlednost je zachováno členění dle jednotlivých výzkumných otázek.

VO 1: Jaká byla motivace osvojitelů pro osvojení romského dítěte?

První výzkumná otázka měla zjistit motivaci osvojitelů k osvojení romského dítěte. Ani jedna rodina neměla původně zažádáno o romské dítě. V případě rodiny A rozhodla u prvního dítěte dlouhá čekací doba na osvojení, z tohoto důvodu začali osvojitelé uvažovat o dítěti poloromském. Přesto byly žadatelům nabídnuty děti romské, což bylo v obou případech bez váhání přijato. Obě rodiny se takto rozhodly, aniž by měly dostatečné informace o specifické problematice osvojení romského dítěte, a jak následně vyplývá z dalších odpovědí, i bez znalosti romské minority a její kultury.

V otázce motivace je důležité, aby budoucí osvojitelé měli jasnou představu, proč osvojit právě romské dítě, dále měli dostatek informací o specifikách romského etnika i o problematice týkající se osvojení dětí, které často přichází do rodin s následky citové deprivace v raném dětství.

VO 2: Setkávají se rodiny osvojitelů se sociálními riziky?

Druhá výzkumná otázka si kladla za cíl zjistit, zda a s jakými sociálními riziky se rodiny osvojitelů setkávají. Z odpovědí vyplynulo, že oznámení o osvojení neovlivnilo zásadně sociální vztahy obou rodin, starší sourozenci byli o osvojení mladšího sourozence informováni. S negativními reakcemi okolí se nesečkala ani jedna rodina, spíše se zvědavostí. Se šikanou z důvodu romského původu se setkaly všechny tři děti, ať už ve škole nebo při volnočasových aktivitách. Rodina A tyto problémy řeší velmi aktivně, rodina B má při řešení problému z důvodu problémového chování dítěte samotného.

Se sociálními riziky se u osvojených romských dětí osvojitelé setkávají především z důvodu etnické odlišnosti dítěte, kdy se dítě často stává terčem útoků svých vrstevníků. I sama rodina se může setkat s nepřátelskými projevy, především z důvodu, že se osvojením dítěte

z etnické minority stala rodinou smíšenou. Zde velmi záleží na soudržnosti rodiny a její schopnosti se s nepříznivými jevy vyrovnat.

VO 3: Jaké jsou zkušenosti osvojitelů s výchovou a vzděláváním?

Třetí výzkumná otázka měla zodpovědět, jaké mají respondenti zkušenosti s výchovou a vzděláváním osvojených dětí. Neopomenutelný je zde i vliv genového zatížení dítěte, tedy znalost rodinné anamnézy. Rodina A považuje množství a kvalitu poskytnutých informací za dostačující, rodina B je naopak v tomto ohledu nespokojena. Ani jedna rodina nevede své děti aktivně či pasivně k poznávání romské kultury, přesto rodina B uvádí, že dítě si samo aktivně informace o romské kultuře zjišťuje a při výběru přátel preferuje romské vrstevníky. Obě rodiny se shodují v tom, že osvojení romského dítěte přináší více problémů, než lze předpokládat u osvojení dítěte „bílého“. Shoda nastala i v otázce řešení problémových situací – obě rodiny aktivně spolupracují s pedagogicko-psychologickou poradnou, psychologem, shodně museli řešit drobné krádeže za asistence policie. Co se týká situací, které respondenty velmi překvapily, u rodiny A se jedná o překvapení spíše příjemného rázu, u rodiny B je znát především zklamání.

Většina dětí přicházejících do rodiny z ústavů náhradní rodinné péče má problémy s chováním a učením, což bývá ve většině případů následek citové deprivace v dětství. Problémy lze řešit ve spolupráci se školou, se školními a klinickými psychology, s pracovníky pedagogicko-psychologické poradny, případně je možno využít i služeb středisek výchovné péče.

VO 4: Jak osvojitelé hodnotí své rozhodnutí?

Poslední výzkumná otázka se zabývá subjektivními pocity respondentů, tím, jak zpětně hodnotí své rozhodnutí. Zejména se jedná o ztrátu ideálů, v případě rodiny B i negativní ovlivnění vztahů v rodině. Rozdílné odpovědi zazněly na dotaz, zda by rodiny při získaných zkušenostech znovu osvojily romské dítě. Rodina A odpověděla ne, ale z důvodu věku. Nyní uvažují o přechodné pěstounské péči. Tuto možnost by nedoporučila těm, kteří čekají klidnější dítě. Rodina B tuto možnost definitivně zamítla a zároveň by ji ani nedoporučila dalším zájemcům.

Dle mého názoru jsou výše uvedená hodnocení osvojitelů ovlivněna skutečností, že všechny děti jsou v současné době ve velmi obtížném období dospívání. Zajímavé by bylo uskutečnit

obdobné rozhovory s týmiž respondenty za pár let, kdy již budou všechny děti dospělé, a bude známo, kam směřuje jejich životní dráha.

Výzkumného šetření, které proběhlo v měsíci březnu 2016, se zúčastnily dvě rodiny z Královéhradeckého kraje, jež se staly osvojiteli romských dětí. Plánovaný počet respondentů byl vyšší, byly osloveny a účast předběžně přislíbily rodiny tři, ale jedna rodina z osobních důvodů účast odřekla. Rozhodující možná byl i strach či neochota respondentů o svých zkušenostech mluvit, přestože účast všech byla podmíněna zachováním naprosté anonymity. Z výzkumného šetření vyplynulo, že se rodiny nesetkaly s vyloženě odmítavými reakcemi okolí při sdělení svého úmyslu osvojit romské dítě. Problémy nastaly především až po nástupu dítěte do školy, kdy se děti respondentů setkaly s šikanou z důvodu svého etnického původu. Zároveň obě rodiny musely řešit výchovné problémy (drobné krádeže) i problémy s učením (poruchy učení). Obě rodiny se shodují, že výchova dětí je náročná a mnoho věcí výchovou nelze ovlivnit. Vzhledem k tomu, že ani jedna rodina původně neměla v úmyslu romské dítě osvojit a neměla k dispozici informace o specifikách osvojení dítěte jiného etnika, dochází často k deziluzi a zklamání. Děti nejsou schopny naplnit očekávání, které na ně osvojitelé kladou, protože náhradní rodiče často místo hledání vlastního já dítěte hledají a vyžadují podobnost se sebou samými. Děti jsou pak zmatené a chybí jim pocit vlastní výjimečnosti a projevy pochvaly a uznání.

Z provedeného výzkumného šetření si dovoluji konstatovat, že se obě rodiny setkávají při osvojení romského dítěte s určitými riziky, především z důvodu odlišného etnického původu, přesto však problémy řeší a v rámci svých možností úspěšně zvládají. Osvojení etnicky odlišného dítěte považují za náročnější a případným žadatelům doporučují toto rozhodnutí předem pečlivě zvážit.

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, jaká specifika a sociální rizika s sebou přináší osvojení romského dítěte majoritní rodinou. V teoretické části byly vymezeny základní okruhy, které přibližují problematiku etnické minority a osvojení, opomenout nelze legislativu vztahující se k náhradní (rodinné) péči. V první kapitole je popsána etnická minorita jak obecně, tak především minorita romská, její historie, současnost, specifika i aktuální informace a statistické údaje. V druhé kapitole je uvedena legislativa vztahující se k náhradní (rodinné) péči, včetně stručného popisu jednotlivých druhů náhradní péče. Třetí kapitola se zaměřuje speciálně na institut osvojení, nejen obecně, ale i na specifika osvojení dítěte z etnické minority. V empirické části práce je popsáno kvalitativní výzkumné šetření, pro které byla zvolena metoda polostrukturovaného interview. Byly stanoveny čtyři základní výzkumné otázky vztahující se k motivaci, k sociálním rizikům, ke zkušenostem s výchovou a vzděláváním a k hodnocení rozhodnutí osvojitelů. Cíl byl naplněn jak pomocí teoretické části, tak i části empirické, prostřednictvím provedeného výzkumného šetření.

Respondenti se shodují, že osvojení romského dítěte přináší určitá rizika. Ve svém životě se potýkají nejen s běžnými problémy, které přináší život, ale i s problémy, které jsou specifické pro osvojení dítěte odlišného etnika. Bylo by žádoucí, aby rodinám, které zvažují osvojení romského dítěte, byl příslušnými orgány zprostředkujícími osvojení (obecní úřad obce s rozšířenou působností v místě trvalého pobytu žadatele a krajský úřad) poskytnut dostatek informací vztahujících se k problematice osvojení dítěte z etnické minority. Existují i další možnosti, jak získat informace, a to četbou odborné literatury vztahující se k tématu, dále využitím možností diskuzí s odborníky zabývajícími se náhradní rodinnou péčí či problematikou etnických menšin, nebo pomocí rozhovorů s rodiči, kteří již romské děti osvojili.

Domnívám se, že problém není jen v etnickém původu dítěte. Všechny děti přicházející do rodin z ústavní péče či z nefunkčních rodin, bez ohledu na etnikum, si s sebou nesou své vrozené dispozice a svou minulost. Především se u nich objevují následky citové deprivace z raného dětství, kdy si dítě nemůže vytvořit citové vazby k určitému člověku. Toto se projevuje poruchami chování a učení, dítě má problémy s navazováním vztahů jak v dětství, tak i v dospělosti. Specifickými problémy dětí z etnické minority je šikana a často i nenávisť okolí, protože tyto děti se navíc odlišují svým vzhledem a chováním. Okolí by si mělo

uvědomit, že tato stigmata, která si s sebou dítě nese, spolu s nálepkou „dítě z kojeňáku“, mu start do života a budování vlastní identity oproti jiným vrstevníkům velice ztěžují. Je potřeba si uvědomit, že je nezbytné podat takovému dítěti pomocnou ruku, aby prožilo příjemné dětství a bez větších nehod proplulo i nástrahami dospívání, a v dospělosti se mu podařilo žít plnohodnotný život dle jeho představ. Tady je nutno připomenout, jak jsem již uvedla v teoretické části práce, že romské děti během dospívání mohou podlehnout „hlasu volání krve“, snaží se vyhledat biologickou rodinu nebo případně zavrhnou výchovu „bílé rodiny“ a přijmou za své život a hodnotové normy romského etnika. Toto se nedá předem odhadnout, záleží na každém individuálním dítěti a jeho anamnéze, ani u dětí biologických rodičů nelze nikdy předpovědět, jaká bude jejich budoucnost a jakou životní cestu si sami zvolí.

Téma bakalářské práce jsem si zvolila nejen proto, že mě tato problematika velmi zajímá, ale vedl mě k tomu i další důvod – s manželem jsme také osvojili romské dítě. Byla bych ráda, kdyby má práce mohla přispět ke zvýšení informovanosti dalších potenciálních žadatelů o osvojení, kteří řeší dilema, zda osvojit či neosvojit dítě odlišného etnika.

SEZNAM CITOVANÝCH ZDROJŮ

Literatura:

ARCHEROVÁ, Caroline. *Dítě v náhradní rodině*. Přeložila Petra Vlčková. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 119 s. Přeloženo z First steps in partening the child who hurts. ISBN 80-7178-578-4.

BAKALÁŘ, Petr. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. 179 s. ISBN 80-7220-180-8.

GAVORA, Petr. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Přeložil Vladimír Jůva. Brno: Paido, 2000. 207 s. Přeloženo z Úvod do pedagogického výzkumu. ISBN 80-85931-79-6.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Lidové noviny, 2002. 84 s. ISBN 80-7106-615-X.

LANGMEIER, Josef, MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. 4. doplněné vyd. Praha: Karolinum, 2011. 399 s. ISBN 978-80-246-1983-5.

MATĚJČEK, Zdeněk, KOLUCHOVÁ, Jarmila a kol. *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 155 s. ISBN 80-7178-637-3.

NAVRÁTIL, Pavel a kol. *Romové v české společnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 223 s. ISBN 80-7178-741-8.

ŠANDEROVÁ, Petra. *Tělesnost jako významný faktor procesu adopce: kulturně antropologický problém*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. 162 s. ISBN 978-80-7419-046-9.

ŠIŠKOVÁ, Tatjana a kol. *Menšiny a migranti v České republice*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 188 s. ISBN 80-7178-648-9.

TOMEŠ, Igor. *Obory sociální politiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. 366 s. ISBN 978-80-7367-868-5.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.

VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. 32 s. ISBN 978-80-87455-05-0.

Legislativa:

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů. In: *Portál veřejné správy*. [online]. [cit. 2016-01-17]. Dostupné z: <https://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=40453&fulltext=listina~20z~C3~A1kladn~C3~ADch~20pr~C3~A1v&rpp=15#local-content>.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Portál veřejné správy*. [online]. [cit. 2016-01-17]. Dostupné z: <https://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=74907&fulltext=listina~20z~C3~A1kladn~C3~ADch~20pr~C3~A1v&rpp=15#local-content>.

Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. In: *Portál veřejné správy*. [online]. [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: <https://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=51548&fulltext=listina~20z~C3~A1kladn~C3~ADch&nr=273~2F2001&rpp=15#local-content>.

Internetové zdroje:

1-17 Obyvatelstvo podle národnosti a mateřského jazyka podle výsledků sčítání lidu v letech 1970, 1991, 2001 a 2011. *Český statistický úřad*. [online] 2015-11-24 [cit. 2016-01-17]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20548157/130055150117.pdf/eb1ea59e-b0dc-4266-b2e4-ff2555f68449?version=1.0>.

Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2014. *Úřad vlády České republiky. Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské menšiny*. [online] 2015-11-05 [cit. 2016-01-17]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2014.pdf>.

SEZNAM DALŠÍCH POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literatura:

BĚLÍK, Václav. *Tvorba odborné práce*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009. 65 s. ISBN 978-80-7041-503-0.

CLOUGH, Brady. *Romská kultura v Evropě*. 1. vyd. Praha: Centrum politických analýz, 2002. 46 s.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.

KOVAŘÍK, Jiří a kol. *Náhradní rodinná péče v praxi: kapitoly z vývojové psychologie, výsledky aktuálních výzkumů, nejčastější dotazy*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 167 s. ISBN 80-7178-957-7.

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Zdeněk a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 183 s. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Zdeněk, DYTRYCH, Zdeněk. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. 143 s. ISBN 80-7169-897-0.

MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. 184 s. ISBN 978-80-7367-739-8.

NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. doplněné vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. 129 s. ISBN 80-244-0497-4.

VÁGNEROVÁ, M., Marie. *Zdravotně znevýhodněné dítě v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. 52 s. ISBN 978-80-87455-04-03.

ZEZULOVÁ, Dagmar. *Pěstounská péče a adopce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. 200 s. ISBN 978-80-262-0065-9.

PŘÍLOHA: PŘEPISY ROZHOVORŮ

PŘEPIS ROZHOVORU S RODINOU A

Rodina A žije v malém městě v Královéhradeckém kraji. Otec pracuje jako analytik, věk 48 let. Matka pracuje jako zdravotní sestra, věk 48 let. Rodina postupně osvojila dvě romské děti (nejedná se o sourozence). Syn byl osvojen ve věku 14 měsíců, nyní je mu 17 let a studuje na odborném učilišti. Dcera byla osvojena ve věku 16 měsíců, teď je jí 12 let a navštěvuje základní školu. Obě děti byly hned po narození umístěny v kojeneckých ústavech, odkud přišly rovnou do rodiny. Rozhovor proběhl s oběma rodiči v klidném prostředí restaurace v Hradci Králové za přítomnosti dcery, která byla velmi přátelská a komunikativní. Většinu času trávila v dětském koutku, ale do hovoru se také krátce zapojila.

Co Vás vedlo k rozhodnutí osvojit si romské dítě?

- Matka: *„Původně jsme chtěli jen bílé dítě, ale vzhledem k dlouhé čekací době jsme to změnili na dítě poloromské. Když nám nabídli romského chlapečka, vzali jsme ho bez rozmyšlení, na první pokus. U druhého dítěte jsme chtěli také bílé dítě. To nám nabídli, ale holčička byla tělesně postižená a my jsme měli strach, že bychom to nezvládli. Tak jsme odmítli.“*
- Otec: *„Holčička měla ošklivý nárůstek na čele, velmi citlivý, a operace by byla možná až ve vyšším věku.“*
- Matka: *„Na druhý pokus nám i přes to, že jsme chtěli bílé dítě, nabídli romskou holčičku. Navíc jsme byli upozorněni, že si nemůžeme vybírat. Tak jsme si ji vzali.“*

Dostali jste v průběhu osvojovacího procesu dostatečné informace ohledně specifické problematiky osvojení romského dítěte?

- Otec i matka: *„Informace nebyly žádné.“*

Ani během osvojovacího procesu při pohovorech s psychologem?

- Otec i matka: *„Ne.“*

Ovlivnilo osvojení dítěte sociální vztahy – rodina, známí, sousedé?

- Matka: *„Všem jsme to oznámili předem, takže žádný problém nebyl.“*
- Otec: *„Klukovi jsme to, že bude mít sourozence, sdělili formou pohádky, takže taky žádný problém.“*

Setkali jste se jako rodina z důvodu osvojení romského dítěte s negativními reakcemi okolí – například s šikanou a nepřátelstvím?

- Matka: „*Ne.*“

Setkalo se vaše osvojené dítě s šikanou ze strany spolužáků a dalších vrstevníků z důvodu romského původu?

- Otec: „*U kluka jsme ji řešili v sedmé třídě, ale nebyl to jen tenhle důvod. Viníci dostali snížené známky z chování... A ještě na fotbale. Kluk hraje fotbal a při zápase mu jeden z protihráčů sprostě nadával. Na hřišti se to vyřešilo žlutou kartou, já jsem pak ještě poslal dopis na Fotbalový svaz v Hradci Králové a dořešilo se to omluvou.*“

A nějaké další řešení?

- Otec: „*Ne, jen dvojky nebo trojky z chování, nevím už přesně.*“
- Matka: „*U holky jsme řešili šikanu teď, na doporučení psycholožky jsme změnili třídu a je klid. Tam nejspíš selhala učitelka, asi neschopnost řešit problémové situace...*“

Znáte rodinnou anamnézu dítěte?

- Matka: „*Dostali jsme úplné a podrobné informace. Víme o nemocech rodičů, u kluka víme třeba i to, že by mohl mít dispozice k tloušťce. I o tom, že má sourozence. U holky je to trochu složitější, ta měla v rodném listě „otec neznámý“.*“

Vedete dítě aktivně či pasivně k poznávání romské kultury?

- Otec i matka: „*Ne.*“

Takže žádné romské pohádky nebo písničky?

- Matka: „*Ne, holka teď poslouchá hip hop nebo co...*“

Přináší dle Vašeho názoru osvojení romského dítěte více problémových situací než osvojení „bílého“ dítěte?

- Otec: „*Určitě ano. Představy byly jiné. Zřejmě ty geny...*“

Řešíte problémy se vzděláváním či chováním dítěte? Pokud ano, s jakými odborníky či institucemi spolupracujete – např. pedagog, školní psycholog, klinický psycholog, pedagogicko-psychologická poradna, OSPOD, SVP, policie?

- Otec: „*Ano, s klukem teď docházíme do pedagogicko-psychologické poradny, má problémy s učním, jsou tam nějaké dys-, především dyslexie.*“

- Matka: „*Holce jsme sehnali soukromou psycholožku v Hradci Králové, sice to něco stojí, ale je fakt dobrá. Řešíme s ní výchovné problémy s holčkou a vztahy mezi sourozenci. Přeci jen je znát větší věkový rozdíl i rozdílné povahy obou dětí – kluk je spíš samotář a holka je naopak velmi živá. Naposledy jsme na její doporučení řešili přestup holky do jiné třídy.*“

A co další instituce, třeba OSPOD nebo policie?

- Matka: „*OSPOD ne, ale po krádeži v obchodě nás kontaktovali měšťáci. Byla to taková blbost, holka byla v obchodě s partou, která kradla, a nakradené věci se našly u ní v batohu. Potom jsme nějaký čas ambulantně docházeli do střediska výchovné péče.*“

Existují situace, které Vás velmi překvapily, pozitivně či negativně?

- Otec: „*U kluka nás překvapuje jeho čestnost a pravdomluvnost. Taky nás překvapilo, když jsme jako dárek od něj dostali robotický vysavač, peníze si ušetřil na brigádách – a to je šetřílek!*“
- Matka: „*Taky mě překvapilo, že se před mými narozeninami byl ptát mé kadeřnice, co by mi tak mohlo udělat radost, co by mi měl koupit. U dcery je teď po té krádeži a změně třídy znát zlepšení, zlepšila se i vzájemná důvěra. Musím ještě dodat, že nás překvapuje její trpělivost, baví ji paličkování, vydrží paličkovat třeba i dvě hodiny v kuse.*“

Šikulka! To ses naučila sama?

- Dcera: „*Neee! Chodím do kroužku ve škole, je to jednoduchý. Vyrábíme různé věci, teď třeba motýlky. Nebo hada.*“

A jak to jde ve škole?

- Dcera: „*Docela dobrý, na vysvědčení byly dvě trojky. Ale učení mě nebaví, jen tělocvik a taky mě baví číst knížky. Ted' čtu knížku „Fakt ujetý“. A ted', jak jsem v jiné třídě, tak mám i kamarádky. Holky mi říkaly, že ještě než jsem přišla, tak o mně slyšely ošklivé věci, ale ted' že vidí, že to není pravda. V bývalé třídě se mnou holky kamarádily, jen když jsem přinesla nějaký sladkosti... třeba o narozeninách.*“

Máte pocit, že Vás osvojení romského dítěte změnilo?

- Matka: „*Rychleji jsme zestárli.*“
- Otec: „*Asi ztráta ideálů – výchovou se nedá všechno ovlivnit.*“

Rozhodli byste se při získaných zkušenostech znovu pro osvojení romského dítěte?

- Matka: „*Už ne, na to jsme už staří.*“
- Otec: „*Uvažovali jsme o přechodné pěstounské péči, podali jsme si i žádost. Bohužel nám ji zamítli z důvodu výchovných problémů u dcery. Teď, když je dcera v jiné třídě a problémy se zmenšily, uvažujeme o podání odvolání.*“

Doporučili byste osvojení romského dítěte žadatelům o náhradní rodinnou péči?

- Otec: „*Těm, co čekají klidnější dítě, raději ne.*“

PŘEPIS ROZHOVORU S RODINOU B

Rodina B žije ve větším městě v Královéhradeckém kraji. Otec pracuje jako právník, věk 48 let. Matka pracuje jako úřednice, věk 46 let. Rodina má jedno dítě vlastní, druhé mladší, romské dítě osvojila. Synovi je 22 let, studuje na vysoké škole v Brně, kde bydlí v podnájmu. Dceři je 14 let, osvojena byla ve věku 16 měsíců, do té doby byla umístěna v kojeneckém ústavu. Nyní navštěvuje základní školu a do budoucna uvažuje o učebním oboru. Rozhovor proběhl v klidném prostředí kavárny v Hradci Králové s oběma rodiči, bez účasti dětí.

Co Vás vedlo k rozhodnutí osvojit si romské dítě?

- Matka: „*Původně jsme měli zažádáno o pouze bílé dítě ve věku do 6 let. To jsme v průběhu adopčního procesu změnili i na dítě jiného etnika mimo romského, věk jsme snížili na dva roky s tím, že by nevadilo ani lehké tělesné postižení. Přesto nám bylo nabídnuto romské dítě, roční holčička, pro kterou jsme se rozhodli.*“
- Otec: „*K osvojení jako takovému nás vedlo to, že jsme chtěli synovi pořídít sourozence a přitom jsme se zajímali o problematiku dětí v ústavech, takže zvítězila tato varianta. Navíc manželce nebylo ze zdravotních důvodů další těhotenství doporučeno.*“

Dostali jste v průběhu osvojovacího procesu dostatečné informace ohledně specifické problematiky osvojení romského dítěte?

- Otec: „*V rámci možností jsme byli připravováni.*“

I přesto, že jste o romské dítě nežádali?

- Matka: „*I přesto. Spíše jsme museli vysvětlovat, proč právě romské dítě ne.*“

Ovlivnilo osvojení dítěte sociální vztahy – rodina, známí, sousedé?

- Matka: *„Se sousedy jsme toto vzhledem k anonymitě velkého města neřešili, širší rodina naše rozhodnutí přijala vesměs kladně či neutrálně, i když se našli i někteří, kteří s naším rozhodnutím nesouhlasili. Syn o našem rozhodnutí věděl a na nového sourozence se těšil.“*

Setkali jste se jako rodina z důvodu osvojení romského dítěte s negativními reakcemi okolí – například s šikanou a nepřátelstvím?

- Matka: *„Ne, spíše se zvědavostí.“*
- Otec: *„Ne.“*

Setkalo se vaše osvojené dítě s šikanou ze strany spolužáků a dalších vrstevníků z důvodu romského původu?

- Matka: *„Do doby, než dcera celé třídě sdělila, že je osvojená, bylo vše bez problémů.“*
- Otec: *„Problémy se vyskytují průběžně, ale velmi špatně se řeší, protože dcera velmi často lže a vymýšlí si.“*

Znáte rodinnou anamnézu dítěte?

- Matka: *„Bylo nám sděleno jen velmi málo. Něco jsme se dočetli ze zdravotní karty, přesto to považujeme za nedostačující.“*

Vedete dítě aktivně či pasivně k poznávání romské kultury?

- Otec i matka: *„Ne.“*
- Otec: *„Tradice a kulturu Romů neznáme...“*

A dítě samotné se o romskou kulturu zajímá? Má třeba romské kamarády?

- Otec: *„Dcera se zajímá hodně, informace shání hlavně ve škole a na internetu. Taky vyhledává romské kamarády, spíše ty, kteří jí imponují svým nevhodným chováním. Ale to asi tak celkově, přitahují ji jen ti, co mají problémy, bohužel většinou se zákonem, a to bez ohledu na barvu pleti.“*

Přináší dle Vašeho názoru osvojení romského dítěte více problémových situací než osvojení „bílého“ dítěte?

- Otec: *„Ano. Člověk byl připraven na ledacos, ale u některých situací jsme nepředpokládali, že by mohly nastat. Tím nemyslíme ty pozitivní...“*

Můžete to upřesnit?

- Otec: *„Neustále se opakující krádeže, lhaní a podvádění, bez naděje na změnu k lepšímu.“*

Řešíte problémy se vzděláváním či chováním dítěte? Pokud ano, s jakými odborníky či institucemi spolupracujete – např. pedagog, školní psycholog, klinický psycholog, pedagogicko-psychologická poradna, OSPOD, SVP, policie?

- Otec: *„Řešíme – s třídní učitelkou, psycholožkou, klinickou psycholožkou a psychiatrem.“*
- Matka: *„Od první třídy navštěvujeme i pedagogicko-psychologickou poradnu, protože dcera má problémy s učením, má dyskalkulii, dyslexii a další poruchy učení. Navíc je hyperaktivní a má problémy se soustředěním.“*
- Otec: *„Zkušenost máme i se sociálkou a policií, protože jsme museli řešit krádež v obchodě. Následně jsme na doporučení navštívili i středisko výchovné péče, ale jejich varianta řešení nás moc neoslovila.“*

Museli jste řešit třeba i problémy s užíváním nějakých návykových látek?

- Otec: *„Mimo běžné klukoviny, kdy zkoušela se spolužáky cigarety a doma tajně alkohol, nic zásadního.“*

Existují situace, které Vás velmi překvapily, pozitivně či negativně?

- Otec: *„Neustále se opakující krádeže, lhaní a podvádění.“*
- Matka: *„Taky nás neustále překvapuje její úplně jiná mentalita a velmi přátelský přístup ke komukoliv, bez ohledu na věk a další věci.“*

Máte pocit, že Vás osvojení romského dítěte změnilo?

- Otec: *„Některé situace bohužel negativně poznamenaly i vztahy v rodině.“*
- Matka: *„Asi nás to donutilo trochu jinak nahlížet na život celkově, musíme být každý den připraveni na nějaké překvapení, bohužel spíše negativní.“*

Rozhodli byste se při získaných zkušenostech znovu pro osvojení romského dítěte?

- Otec: *„Rozhodně ne. Neustále se opakující problémy nás z toho dokonale „vyléčily“.“*
- Matka: *„I když jsme měli a máme problémy i se synem, s tímto se to opravdu nedá srovnávat.“*

Doporučili byste osvojení romského dítěte žadatelům o náhradní rodinnou péči?

- Otec: *„Je to svobodné rozhodnutí každého člověka, ale pokud by se mě někdo zeptal na můj názor, tak bych mu to nedoporučil.“*